

Hagiografik Bir Tür Olarak Pers Şehidi Anlatıları

Persian Martyr Acts as a
Hagiographic Genre

Murat TURAL¹

¹Ondokuz Mayıs Üniversitesi

· murat_turals@hotmail.com · ORCID >0000-0002-1361-4656

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 22 Mayıs/May 2026

Kabul Tarihi/Accepted: 01 Haziran/June 2026

Yıl/Year: 2026 | **Cilt – Volume:** 7 | **Sayı – Issue:** 1 | **Sayfa/Pages:** 87-112

Atıf/Cite as: Tural, M. "Hagiografik Bir Tür Olarak Pers Şehidi Anlatıları"
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi, 7(1), Haziran 2026: 87-112.

HAGİOGRAFİK BİR TÜR OLARAK PERS ŞEHİDİ ANLATILARI

ÖZ

Bu çalışma, literatüre Pers Şehidi Anlatıları adıyla geçen metinleri hagiografik yazının hususiyetlerini gözeterek değerlendirmektedir. Metinlerin nerede kaleme alındıkları, yazarlarının kimler olduğu ve her şeyden önce bu edebî iştiğale niçin ihtiyaç duyulduğu tartışılan konuların başında gelmektedir. Pers Şehidi Anlatıları dil, üslup ve muhteva bakımından Roma İmparatorluğu içinde kaleme alınan muadillerinden farklılık arz etmektedir. Her şeyden önce bu metinler, Doğu Hristiyanlarının kimliklerini yüzyıllarca korumalarını mümkün kılan Süryani dilinde yazılmıştır. Sâsânî Şehinşâhlığı'nda Mecûsî çoğunluk içinde yaşayan Hristiyanların kötü deneyimlerini konu edinen mevzubahis metinler, hâliyle Mecûsilîğin pozitif yanlarını yansıtmaktan uzaktırlar. Pers Şehidi Anlatıları'nda, Sâsânî Şehinşâhlığı'nın edyân-ı sairesi arasında kahir ekseriyeti teşkil eden Hristiyanların saadet içinde geçen zamanlarına neredeyse hiç tesadüf edilmez. Bunun yanında söz konusu metinlerde Roma İmparatorluğu'na biçilen müspet rol, anlatıların muharrer hâllerinin Sâsânî sınırları haricinde ortaya çıkmış olabileceğini düşündürmektedir. Bahsedilen özellikleriyle Pers Şehidi Anlatıları, Geç Antik Çağ'ın mezkûr iki büyük hükümrânlığı arasındaki çok yönlü rekabetin edebî alana yansıyan taraflı örnekleri olarak belirlemektedir.

Anahtar Kelimeler: Sâsânî Şehinşâhlığı, Hristiyanlık, Mecûsilik, Hagiografya.

PERSIAN MARTYR ACTS AS A HAGIOGRAPHIC GENRE

ABSTRACT

This study analyses the texts that are known in the literature as the Persian Martyr Acts, taking into account the characteristics of hagiographic writing. Where the texts were written, who their authors were and above all, why there was a need for this literary endeavour are among the most debated issues. The Persian Martyr Acts are markedly different in language, style and content from their counterparts written within the Roman Empire. Above all, these texts were written in the Syriac language, which made it possible for Eastern Christians to preserve their identity for centuries. These texts, which deal with the bad experiences of Christians living among the Zoroastrian majority in the Sassanid Shahanshah, are far from reflecting the positive aspects of Zoroastrianism. On the other hand, the Persian Martyr Acts almost never mention the blissful times of the Christians, who constituted the overwhelming majority among the minority religions of the Sassanid Shahanshah. In addition, the favorable role assigned to the Roman Empire

in these texts suggests that the written form of the narratives may have originated outside the Sassanid borders. The Persian Martyr Acts, with the aforementioned characteristics, appear to be biased examples of the multifaceted rivalry between the two great empires of Late Antiquity as reflected in the literary field.

Keywords: Sassanid Shahanshah, Christianity, Zoroastrianism, Hagiography.

GİRİŞ

Sâsânî Şehinşâhlığı'ndaki Hristiyanları konu edinen ve Süryanice kaleme alınmış *Pers Şehidi Anlatıları*'nın^[1] Roma İmparatorluğu'nun çeşitli yerlerinde üretilen muadillerinden farkı, öncelikle *şehinşâh*ların ve mülklerinin Mecûsî kimlikle tanınıyor oluşlarıdır. Hristiyan şehitlik literatürü içinde birbirinden esinlenmeler ya da benzer şartların aynı türden edebî metinlere kaynaklık etmesi gayet tabii bir durumdur. Şehitlik anlatıları bir yanıyla hagiografik literatürün bir parçası sayılabilirse de bu sahanın öne çıkan metinleri aziz hayatlarıdır. Birbiriyle bağıntılı ve kutsallığın doğasını ortaya koyan bu iki uğraş, bir *yaratımı/üretimi* gündeme getirmektedir.^[2] İsâ-Mesih'in yaşantısını andıran hayatlarıyla doğru inancın izini süren kutsal kişiler-azizler, inananlar topluluğuna Hristiyan olmanın ne anlama geldiğini hatırlatan canlı tanıklardır. Azizlerin hayatlarını kaleme alanlar, ürettikleri malzemenin kısa süre sonra hitap ettikleri toplumun bağlılığının nesnesi hâline dönüşeceğinin bilincindeydiler. Bu edebî çaba hitap edilen cemaat içinde aidiyet duygusunu kuvvetlendiriyor, okur-yazar sayısı tatmin edici seviyede olmasa dahi dinleyiciler çok geçmeden azizi öykünme nesnesine dönüştürüyorlardı.^[3]

Anlatı sözlü kültür vasfındayken sosyal tesanüdü sağlayan bu uğraş, metinsel hüviyete kavuştuktan sonra ise Hristiyan kimliğinin kıymetini açıklıyordu. Kimliğin geçmişin acıları üzerine bina edilmesi, diğer bir ifadeyle şiddetin araçsallaştırılarak kolektif bir hafıza üretimine sürüklenmesi başlı başına bir çabayı gerekli kılmaktadır. Bu yanıyla kolektif hafızanın son derece muhafazakâr ve şekillendirici bir yapıya sahip olduğu anlaşılıyor. Acıya anlam yüklenmesi bir sonraki aşama-

[1] İngilizcede genel itibarıyla *Persian Martyr Acts* adlandırmasıyla tarif edilen literatür tarafımızca *Pers Şehidi Anlatıları* olarak değerlendirilmiştir. *Pers Şehit İşleri* veya *İranlı Şehit Anlatıları* gibi isimlendirmeler alternatif olarak tercih edilebilir. Klasik eserlerde olduğu gibi makalede bu anlatılara yapılan atıflarda paragraf bölüm numaraları esas alınmıştır.

[2] Muriel Debie, "Writing History as 'Histoires': The Biographical Dimension of East Syriac Historiography", *Writing 'true stories': Historians and Hagiographers in the Late Antique and Medieval Near East*, Arietta Papaconstantinou (ed.), Brepols, Turnhout 2010, s. 54; Seccâd Emîrî Bâvendpur, *Şehâdetnâme-hâ-yı Süryânî-i Mesîhiyân-ı İnan der-Asr-ı Sâsânî*, İntişârât-ı Pol-i Firûze, Tahran 1398/2019, s. 21.

[3] Ani Honarchiansaky, *Connected Histories in Late Antiquity: Study of a Peace between the Roman and Sasanian Empires and Its Diverging Impacts on Christianity in Greater Armenia and Iran*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), University of California, Los Angeles 2018, s. 33.

da hatıranın yerleştirilmesini sağlıyor ve bu iştigal olasılıkla cemaatin üyeleri arasındaki rabıtabayı diri tutuyordu.^[4] Şifahi kültürde bir tür sosyal söylem yaratan, muharrer hâliyle ise okuyucuya emniyet ve cesaret veren söz konusu anlatı geleneği, Sâsânî Şehinşâhlığı'nda Hristiyanlığa geçişin kaynakları olarak değerlendirilebilmektedir.^[5]

Hristiyan şehitlik anlatıları üzerine modern araştırmalar, Mârûnî âlim Stephanus Evodius Assemani'nin Sâsânî Şehinşâhı II. Şâbûr'un saltanatı zamanına tesadüf eden metinleri 1748 yılında *Acta Sanctorum Martyrum Orientalium et Occidentalium* adlı eserine dercetmesiyle başlamıştır. On dokuzuncu yüzyılın sonunda Keldânî rahip Paul Bedjan, Assemani'nin neşrini Orta Doğu'da bulunduğu yeni el yazmalarıyla birlikte yedi cilt hâlinde tedvin etmiştir. Bedjan'ın *Acta Martyrum et Sanctorum*'u, hâlihazırda yapılan neşirler için temel alınmakla birlikte *Pers Şehidi Anlatıları* bu eserin ikinci cildinde bulunur. Cizvitler arasından çıkan ve *Bollandistler* olarak maruf bilim adamlarının (Hippolyte Delehaye ve Paul Peeters ve diğerleri) aziz yaşam öykülerine merakları ise on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren *Analecta Bollandiana* adlı süreli yayının çıkmasına vesile olmuştur.^[6]

Roma İmparatorluğu dâhilindeki Hristiyanlara dair şehitlik edebiyatı uzunca bir süredir dikkatleri çekmekteyken, Sâsânî Şehinşâhlığı'nda yaşayan Hristiyanlarla alakalı *Pers Şehidi Anlatıları* yaklaşık yirmi yıldır akademik araştırmalara kaynaklık etmektedir. Söz konusu metinler, Süryanice ve İngilizce bakışumlu hâlleriyle Adam H. Becker'in editörlüğünde peyderpey Gorgias Yayınları marifetiyle araştırmacıların ilgilerine sunulmaktadır. Bununla birlikte, *Mâr Kardag*'ın şehitlik anlatısı 1998 yılında Walker^[7], *Şem'ôn bar Sabbâ'e*'nin şehitlik anlatısı ise 2011 yılında Smith tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır.^[8] Brock 2008 yılında *Mâr Ma'in'e*

[4] Elizabeth A. Castelli, *Martyrdom and Memory: Early Christian Culture Making*, Columbia University Press, New York 2004, ss. 10, 14, 34.

[5] Adam H. Becker, "The Invention of the *Persian Martyr Acts*", *Syriac Christian Culture, Beginnings to Renaissance*, Aaron Michael Butts and Robin Darling Young (eds.), The Catholic University of America Press, Washington 2020, s. 116; Honarchiansaky, *Connected Histories in Late Antiquity*, ss. 32-33; Bâvendpur, *Şehâdetnâme-hâ-yı Süryânî-i Mesihîyân-ı İnan der-Asr-ı Sâsânî*, s. 24; A. Vööbus, "Acts of the Persian Martyrs", *Encyclopædia Iranica*, 1/4, 2011, ss. 430-431. Genel itibarıyla cesurane deneyimlere yer veren *Pers Şehidi Anlatıları*'nın, Sâsânî Şehinşâhlığı tebaası durumundaki Hristiyanların İran toplumunun geri kalan bileşenleriyle kurduğu müspet ilişkileri perdeleme sakıncası bulunmaktadır. Bu yerinde ikaz için bkz. Sergey Minov, "Dynamics of Christian Acculturation in the Sâsânian Empire: Some Iranian Motifs in the *Cave of Treasures*", *Jews, Christians, and Zoroastrians: Religious Dynamics in a Sâsânian Context*, Geoffrey Herman (ed.), Gorgias Press, Piscataway 2014, s. 150. *Pers Şehidi Anlatıları*'nın modern zamanın içine aksettirilerek "Büyük Zulüm"/"Şehitler Çağı" söylemiyle yirminci yüzyılın acılarını sarmak ve bu vesileyle etnik kimliğe önemli bir zemin oluşturmak için kullanılmış olması, söz konusu kolektif hafızanın fonksiyonel ve dinamik yapısını açığa vurmaktadır. Becker, "The Invention of the *Persian Martyr Acts*", s. 146.

[6] Joel Thomas Walker, *The Legend of Mar Qardagh: Narrative and Christian Heroism in Late Antique Iraq*, University of California Press, Berkeley 2006, ss. 113-115.

[7] Joel Thomas Walker, "Your Heroic Deeds Give Us Pleasure!", *Culture and Society in the Christian Martyr Legends of Late Antique Iraq*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Princeton University, Princeton 1998.

[8] Kyle Richard Smith, *The Persian Persecution: Martyrdom, Politics, and Religious Identity in Late Ancient*

dair şehitlik anlatısını, bu sahadaki incelemelere rehberlik edebilecek nitelikte bir çalışmayla ele almıştır.^[9] Aşağıdaki tablo, yukarıda anılan üç şehitlik anlatısıyla birlikte makalede değerlendirme kapsamına alınan metinleri hülasa etmektedir. Bunlar, neşirleri yapılan şehitlik anlatılarıdır. Türkçe adlandırmada metinlerin editör ve mütercimlerinin uygun gördükleri isimler muhafaza edilmeye çalışılmıştır.

Pers Şehidi Anlatısı	Sâsânî Şehinşâhı	Muhtemel Yazılış Tarihi
Mâr Ma'in	II. Şâbûr	Yedinci Yüzyıl
Şem'on (Simeon) bar Sabbâ'e	II. Şâbûr	Dördüncü veya Beşinci Yüzyıl
Üç Pers Şehidi Anlatısı	II. Şâbûr	Beşinci Yüzyıl
Mâr Behnam ve Sarah	II. Şâbûr	On İkinci Yüzyıl
Mâr Pinhas	II. Şâbûr (?)	Dördüncü ve Beşinci Yüzyıllar Arası
Mâr Kardag	II. Şâbûr	Yedinci Yüzyıl
Ber'ain Dağı Şehitleri	II. Şâbûr	Yedinci Yüzyıl
İsâ'nın Kölesi	-	Yedinci ve Dokuzuncu Yüzyıllar Arası
I. Yazdegerd Dönemi Pers Şehidi Anlatıları	I. Yazdegerd	Beşinci Yüzyılın Ortası ve Sonrası
Mâr Grigor Piran-Guşnasp ve Mâr Yazd-panâh	I. Kôsrow	On İki veya On Üçüncü Yüzyıl

1. MÂR MA'İN

British Library'deki Süryanice el yazmaların fihristini hazırlayan meşhur İngiliz oryantalist Wright (ö. 1889), Mâr Ma'in'i, "Şâbûr'un (II.) diri diri derisini yüzdüğü general" olarak takdim etmiştir.^[10] Süryani literatürü üzerine değerli çalışmalar yapan Wright'ın, "British Library'de 1838'den beri keşfedilen Süryanice yazmalar" ifadesi, aşağı yukarı iki asırlık bir zamandır söz konusu metinlerin incelemeye tabi tutulduğunu göstermektedir. Mâr Ma'in'in hayatını konu edinen tek el yazması miladi 1196 tarihli olarak British Library'de (Add. 12,174) bulunur. Söz konusu yazma, o dönemde patriğin ikametgâhı durumunda bulunan Melitêné (Malatya) yakınlarındaki Mâr Barşaumâ Manastırı'nda kaleme alınmıştır. Mâr Ma'in'in Pers topraklarındaki Singara'dan (Sincar) olduğu kaydı ve Roma-Sâsânî gerilimine sahne olan sınır şehirlerinin dördüncü asırdaki el değiştirmeleri birlikte düşünüldüğünde, yazmanın 363'ten sonraki bir tarihte meydana getirildiği anlaşılmaktadır.^[11]

Syriac Christianity, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Duke University, Durham 2011.

[9] *The History of the Holy Mar Ma'in with a Guide to the Persian Martyr Acts*, Sebastian P. Brock (trans.), Gorgias Press, Piscataway 2008.

[10] W. Wright, *Catalogue of the Syriac Manuscripts in the British Museum acquired since the year 1838*, Vol. III, Gilbert and Rivington, London 1872, s. 1134.

[11] Sebastian P. Brock, "Introduction", *The History of the Holy Mar Ma'in with a Guide to the Persian Martyr Acts*, Sebastian P. Brock (trans.), Gorgias Press, Piscataway 2008, s. 6. Singara'nın tarihi coğrafyası hakkında son bir çalışma için bkz. Anthony Comfort, *The Roman Frontier with Persia in North-Eastern Mesopotamia: Fortresses and Roads around Singara*, Archaeopress Publishing, Oxford 2023.

Pek çok şehitlik anlatısında karşımıza çıktığı üzere Brock, söz konusu metinde bazı kronolojik problemlerin varlığına dikkat çekmiştir. Büyük Constantinus 337 yılında hayatını kaybetmişken, II. Şâbûr'un Hristiyan karşıtı eylemlerinin 344 senesinde başladığı kabul görmektedir. Ayrıca metinde sunulduğu şekliyle Mâr Ma'in'in yaklaşık 60 yaşında gerçekleşen vaftizi, Büyük Constantinus'un saltanatının ilk yılına tekabül etmemektedir.^[12] Smith, söz konusu şehitlik anlatılarını doğru bir şekilde tarihlendirmenin ve hangilerinin gerçek unsurları daha fazla içinde barındırdığını tespit etmenin güçlüğüne dikkat çekerken, Mâr Ma'in ve ileriki sayfalarda sözü edilecek Mâr Kardag'ın öykülerinin sonraki dönemde yazıldıklarından dolayı kurgularının daha açık olduğunu belirtmiştir.^[13] Bu saptamalar, bahis konusu metinlerin Pers Hristiyanlarının keyfiyet ve düşüncelerini mutlak şekilde yansıtmadıklarına işaret eder. Diğer taraftan yarım asır önce Fiey, Mâr Ma'in'in büyük olasılıkla bir Arap olduğu ve Arap yardımcı birliklerinin komutanı olarak Bêt Āramayêde bulunduğu kanaatini paylaşmıştır.^[14]

Pers Şehidi Anlatıları'nda Mecûsî-Hristiyan karşıtlığı çok açık şekilde görünür olmakla birlikte, bu literatür içinde yalnızca Sâsânî kralları zalim hükümdarlar olarak takdim edilir. Bu manada en kötü şöhrete sahip Sâsânî Şehinşâhı II. Şâbûr, Hristiyanlığı savunusu dolayısıyla takdire en şayan görülen Roma imparatoru ise Büyük Constantinus^[15] olarak belirir. Nitekim Mâr Ma'in'in şehitlik anlatısı, mezkûr krallara biçilen rolü telmihte bulunmaksızın ortaya koymaktadır. Generali Mâr Ma'in'in Hristiyanlığını haber alan II. Şâbûr öfkelenmiş ve onun cezalandırılmasını buyurmuştur. Roma İmparatorluğu'nun elçisi Mâr Ma'in'in durumunu Büyük Constantinus'a bildirince, imparator da kendi ellerindeki Persli esirlerle kötü davranmıştır. Büyük Constantinus'un elçisi II. Şâbûr'un huzuruna ikinci gelişinde hem imparatorun tehdit içerikli mektubunu hem de Persli esirlerin ailelerine yazmış oldukları mektupları beraberinde getirmiştir. Romalı elçinin araya girmesiyle biraz olsun sükûnet bulan Mâr Ma'in, kendisine Roma İmparatorluğu topraklarına gitme yönündeki teklifi ise Pers ülkesindeki kutsal görevini hatırlatarak geri çevirmiştir. Elçi aynı zamanda Pers kralı ve soylulardan, Mâr Ma'in'in ve diğer Hristiyanların canlarına bir zarar gelmeyeceğine dair yazılı bir teminat almıştır. Mâr Ma'in de elçiye, İmparator Constantinus'un Batı'da kendisinin ise Doğu'da hakikat mesajının taşıyıcıları olduklarını, bu yüzden yokluğuyla mahzun olmaması dileğini iletmıştır. İmparator Constantinus tüm bunları öğrendiği günü, İsâ-Mesih'in uğrunda canlarından feragat edenler için anma günü ilan etmiştir.^[16]

[12] Brock, "Introduction", s. 8.

[13] Kyle Smith, "Introduction", *The Martyrdom and History of Blessed Simeon bar Sabba'e*, Kyle Smith (trans.), Gorgias Press, Piscataway 2014, s. xxiv; Kyle Smith, *Constantine and the Captive Christians of Persia: Martyrdom and Religious Identity in Late Antiquity*, University of California Press, Berkeley 2016, ss. 151, 158-159.

[14] J. M. Fiey, "Ma'in, général de Sapor II, confesseur et évêque", *Le Muséon*, 84, 1971, ss. 437-453.

[15] Büyük Constantinus'un *Pers Şehidi Anlatıları*'nda işleniş hakkında bkz. Smith, *Constantine and the Captive Christians of Persia*, s. 154 vd.

[16] *The History of the Holy Mar Ma'in with a Guide to the Persian Martyr Acts*, 37, 48-49, 67, 68-69.

Mâr Ma'in'in şehitlik anlatısının adı bilinmeyen yazarının, Eusebius'un Büyük Constantinus'un hayatını anlatırken zikrettiği II. Şâbü'r'a gönderilen tehdit içerikli mektuptan haberdar olup olmadığı bilinmemektedir. Mezkûr anlatı Büyük Constantinus'a, Mâr Ma'in'in de dâhil olduğu Sâsânî tebaası Hristiyanlarını esirgeyen bir rol biçmiştir. Diğer taraftan anlatı, insanlar katında saygınlığı artan Mâr Ma'in'e kötü ruhlar musallat olduğu vakit göklerden gelen bir kelim içinde II. Şâbü'r'u şeytanla bir tutmuştur: "İblis'in denemeleri zorba Şâbü'r'un denemelerinden daha insafsızsa da Rab seninledir." Rabbin Ma'in'e bahşettiği sükûnet yanında sadece vahşi hayvanlara gereksinimleri için saldıran bir aslan da hakikatin öğreticisinin talebesi olmuştur.^[17]

2. ŞEM'ON (SİMEON) BAR SABBĀ'Ē

Mâr Ma'in'in spekülâtif nitelikli anlatısı bir tarafa, Seleucia-Ctesiphon piskoposu Şem'on bar Sabbā'ēnin tarihsel kimliği konusunda şüphe bulunmamaktadır. Ona dair anlatı, *Şehitlik* ve *Tarih* şeklinde iki ayrı Süryanice metin vesilesiyle bilinmektedir. *Şehitlik* ve *Tarih* arasında farklar olmakla birlikte, geç tarihli ikinci metin daha uzundur.^[18] *Tarih* içinde mezkûr piskoposun aynı zamanda Doğu Süryani Kilisesi'nin *Katolikosu* olduğu kayıtlıdır.^[19] *Katolikosun* otoritesi başlangıçtan itibaren Sâsânî Şehinşâhlığı'nın sınırlarıyla özdeşti ve Seleucia-Ctesiphon piskoposları dinî yargı yetkilerini tatbik için sık sık devletin müzaheretine ihtiyaç duyuyorlardı.^[20]

[17] *The History of the Holy Mar Ma'in with a Guide to the Persian Martyr Acts*, 79-80. Vahşi hayvanlarla mukarenet hâli aziz yaşam öykülerinde sık rastlanılan bir motiftir.

[18] *The Martyrdom and History of Blessed Simeon bar Sabba'e*, Kyle Smith (trans.), Gorgias Press, Piscataway 2014. Bundan sonra *Martyrdom* olarak atıf yapılacak metin eserin 6 ila 59. sayfaları arasında yer alırken, *History* 68 ila 211. sayfaları arasında bulunur. *Bar Sabbā'ē*, piskoposun ailesinin iştiğal ettiği mesleğe işaret olup Farsçada *piser-i rengrez* (پسررنگرز), yani "boyacının oğlu" anlamına gelir. Saïd Nefîsî, *Mesihîyyet der İran ta Sâdr-ı İslâm*, İntişârât-ı Esâtîr, Tahran 1392/2013, s. 53. *Şehitlik*'te ailenin "yabancı kanla" ipeği boyadıkları belirtilse de bu ifadenin gizemi çözülememiştir. Bkz. *Martyrdom*, 7 (Dipnot 11). Mezkûr piskoposun bir yüzyıl sonra, *sütuncu aziz* olmakla maruf Simeon'un (ö. 459) yaşam öyküsünde, derileri kırmızıya boyamakla geçimini sağlayan Hristiyanlara Antiochia'nın (Antakya) idarecisinin zulmettiği kayıtlıdır. Hâliyle yöneticinin gadrine uğrayanlar soluğu Sütuncu Simeon'un yanında alırlar. Yönetici ve aziz arasında mektuplaşma yaşanır; sonunda zalim idarecinin karnı şarap tulumu gibi şişer ve ölür. Burada Seleucia-Ctesiphon piskoposu ve sütuncu azizin adlarının aynı olması dışında dikkati çalip bir husus daha bulunmaktadır. Şem'on bar Sabbā'ē, Sâsânî Kralı II. Şâbü'r'un Hristiyanlardan talep ettiği çifte vergiye karşı çıkmıştır. Sütuncu Simeon'un yanına sığınan üç yüz kişi de Antiochia'nın idarecisinin kendilerinden yılda üç kez vergi talep ettiğini belirtmişlerdir. Bkz. Murat Tural (Giriş-Derleme ve Tercüme), *Sütun Tepesinde Bir Ömür*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2018, ss. 86-87.

[19] *History*, 1.

[20] Richard E. Payne, "Persecuting Heresy in Early Islamic Iraq: The Catholicos Ishoyahb III and the Elites of Nisibis", *The Power of Religion in Late Antiquity: Selected Papers from the Seventh Biennial Shifting Frontiers in Late Antiquity Conference*, Andrew Cain and Noel Lenski (eds.), Routledge, London 2016, s. 400.

Williams^[21] adı geçen piskoposun 339-340 veya 344 yılında şehit edildiğini belirtirken, bu konuyu doktora çalışması olarak ele alan Smith, zikrolunan ölümü öyküleştiren metnin tarihlendirilmesiyle ilgili tatmin edici tespitlerde bulunmuştur. Onun saptamasına göre, *Şehitlik*'te Kudüs'ün yeniden inşasına yapılan atıf, metnin 363'te Tapınak'ın onarım girişiminden sonra yazıldığı anlamına gelmektedir. Pers şehitlerini nakledeken Şem'ön bar Sabbā'ē'nin şehitlik anlatısının bir nüshasına dayandığı sanılan Kilise tarihçisi Sozomenus'un eserini nihayete erdirdiği yıl ise 443'tür. Smith, Şem'ön bar Sabbā'ē'nin anlatısının bu 80 yıllık zaman aralığında ortaya çıkmış olduğunu düşünmektedir.^[22] Şem'ön bar Sabbā'ē, Seleucia-Ctesiphon piskoposu olması dolayısıyla hem Pers Hristiyanları nazarında daha tanınır hem de Sâsânî sarayına uzak olmayan biridir. Bu yüzden Şem'ön bar Sabbā'ē, İranda Hristiyanlara yönelik ilk zulüm dalgasının başkahramanı olarak kabul edilir.

Seleucia-Ctesiphon'da tutuklanmasının ardından Şem'ön bar Sabbā'ē, İran'ın güneybatısında Zagros Dağları'nın eteklerinde bulunan Karkā d-Ledan'daki II. Şâbūr'un yazlık sarayının önüne getirilir.^[23] Krallar Kralı, Şem'ön bar Sabbā'ē'den Güneş ve ateş karşısında arz-ı ubudiyet sergilemesini talep eder. Devamında, Güneş ve ateşin gerçek doğası üzerine klişeleşmiş bir tartışma yaşanır. Şöyle ki Hristiyanlar, ölümlü bir anneden ve ölümsüz bir Baba'dan doğan İsâ-Mesih'in fânî olduğuna ancak onun ölüm karşısındaki zaferinin mutlaklığına iman etmektedirler. Bu yüzden Güneş ve ateş, kurtarıcı Mesih'in doğasının yanında geçici bir kudrete maliktirler. Cuma günü altıncı saatte Şem'ön bar Sabbā'ē ve beraberindekilerin başlarının kılıçla kesilmesi kararlaştırılır. İnfazdan önce *mōbed-i mōbedân*, Şem'ön bar Sabbā'ē ve yanındakilerden Güneşe ve Krallar Kralı'na tekrardan itaati talep eder. Onlar ise ebedi Tanrı'nın görkemi yanında yeryüzünün küçük bir köşesini yöneten II. Şâbūr'un kudretini hakir görmüşlerdir.^[24]

Sâsânî Şehinşâhlığı hâkimiyetinde yaşayan Hristiyanların devlete karşı bağlılıklarının sınıandığı en önemli konulardan biri şüphesiz ki vergilerdir. *Şehitlik*'te herhangi bir vergi toplamayı reddeden Şem'ön bar Sabbā'ē'nin, *Tarih*'te Hristiyanların çifte vergilendirmeye mecbur bırakılmalarına muarızlığı işlenmiştir.^[25] Şem'ön bar Sabbā'ē karşı duruşunu İsâ-Mesih'inkiyle bir tutar; kendisiyle birlikte canlarını feda edecekleri *sürün*'ün gerçek çobanları ve bilge önderleri ilan eder.^[26] II. Şâbūr, Şem'ön bar Sabbā'ē ve Hristiyanları kastederek onların farklı inançta olmalarına rağmen gönenc içinde yaşadıklarını, sadece çifte baş vergisine razı olmaları karşılığında sükûnetle evlerine dönebileceklerini açıklasa da piskoposun cevabı şöyle olur:

[21] A. V. Williams, "Zoroastrians and Christians in Sâsânian Iran", *Bulletin of the John Rylands Library Manchester*, 78:3, 1996, s. 49.

[22] Smith, "Introduction", s. xxxi.

[23] *Martyrdom*, 14-15; *History*, 25.

[24] *History*, 9-10, 30-32, 43, 45, 46, 77.

[25] *Martyrdom*, 6, 10, 12; *History*, 4, 7-9, 17, 38-39, 41; Honarchiansaky, *Connected Histories in Late Antiquity*, s. 37 vd.

[26] *Martyrdom*, 9, 12.

“Bedenlerimiz senin hizmetkârındır, evlerimiz ve tüm varlığımız senindir Kral’ım. Zira bu kasavet ülkesinde hiçbir şeyin maliki değiliz. Kral’ım buyruk versin, onu hoşnut edecekse hepsini alsın; çünkü gerçekten söylüyorum, zat-ı şahaneleri derimin soyulmasını emretse bile halkıma zulmetmeyeceğim ve onları inançlarından dolayı vergiye tabi kılmayacağım. Bir sefilin giysilerini alıp götürmek ve Rabbin özgür bırak-tıklarını esarete atmaktansa, derimin yüzülmesini yeğ tutarım.”^[27]

Şem’on bar Sabbā’ēnin şehitlik anlatısı, söz konusu metinler içerisinde Yahudileri konu edinen nadir örnekler arasındadır. Gelgelelim bu öyküde kadim Yahudilere ve zamanın Yahudilerine biçilen rol birbirinden farklıdır.^[28] Yahuda Makabeus ve Şem’on bar Sabbā’ē arasında kurulan güçlü bağda Yahudiler olumlu bir şekilde tasvir edilmişlerdir: “Yahuda inancı uğruna öldürmeye hazırdı, Şem’on bar Sabbā’ē ise itikadına sadakatinden dolayı öldürüldü; her ikisi de sürüleri adına mücadele etti ve güçlü krallara meydan okudu.”^[29] “Biri savaşta halkını kurtardı, diğeri ölümdede; biri fethederken yüceltildi, diğeri fethedilirken üstün kılındı.”^[30] Seleucuslara karşı meydan okuyan Yahuda Makabeus’un şahsında Yahudilerin müspet şekilde anılması bir tarafa, Şem’on bar Sabbā’ēnin cemaatine karşı yaptığı konuşmada onlar Hristiyanların hasmı sayılan gruplar arasında zikredilmiştir.^[31] 361-363 yılları arasında Roma İmparatoru Julianus’un Tapınağı yeniden inşa etmeye yönelik teşebbüsü, Şem’on bar Sabbā’ēnin şehitlik anlatısına göre Sâsânî Şehinşâhlığı’ndaki Yahudilerce, Kudüs’e dönmek yolunda kehanetle belirlenmiş zamanın geldiğine işaret sayıldı. Bêt Āramayēdeki Mâhozē’ye gelen bir şarlatan İran’daki Yahudileri yoldan çıkarmaya çalıştıysa da bunu haber alan II. Şâbür binlercesini kılıçtan geçirdi.^[32]

Şem’on bar Sabbā’ēnin Şehitlik ve Tarih’inde Sâsânî sarayının yaşlı Hristiyan haremağası Guştazad/Gushtazad’ın hikâyesi geniş bir yer tutar. Guştazad’ın kralın talebi üzerine Güneş karşısında eğilmesi Şem’on bar Sabbā’ē’yi öfkelen-dirmiş, pis-kopos onun dinden çıktığını ve affedilmeyeceğini beyan etmiştir. Biçare Guştazad pişmanlık göstergesi olarak saray kıyafetini çıkarıp siyah cübbe giymekle Hristiyan olduğunu tekrar açığa vursa da başının kesilmesine mâni olamamıştır. Bu şahadet, Şem’on bar Sabbā’ē ve yanındakilerce Guştazad’ın Hristiyan cemaatine yeniden ka-

[27] *History*, 40.

[28] Geoffrey Herman, “Exilarch and Catholicos: A Paradigm for the Commonalities of the Jewish and Christian Experience under the Sâsânians”, *Jews and Syriac Christians: Intersections across the First Millennium*, Aaron Michael Butts and Simcha Gross (ed.), Mohr Siebeck, Tübingen 2020, ss. 145-153.

[29] Honarchiansaky, *Connected Histories in Late Antiquity*, s. 38.

[30] *Martyrdom*, 8.

[31] *History*, 22.

[32] *History*, 15. Bu konu hakkında bkz. David B. Levenson, “The Ancient and Medieval Sources for the Emperor Julian’s Attempt to Rebuild the Jerusalem Temple”, *Journal for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic, and Roman Period*, 35/34, 2004, ss. 409-460.

bulünün delili sayılmış, Guştazad “ikinci Daniel/Dāniāl” addedilmiştir.^[33] Şem’on bar Sabbā’ē’nin *Tarih* ve *Şehitlik* döngüsünde yer alan Guştazad’ın öyküsünde, onun Sâsânî şehinşâhının dinine değil kişiliğine saygısı dikkat çekmektedir.^[34] Sozomenus’un *Kilise Tarihi*’nin İrandaki Hristiyan şehitleri ele alan ilk üç bölümü, Şem’on bar Sabbā’ē’nin ve Guştazad’ın zikredilen öykülerini takip eden bir anlatımla başlamıştır. Sozomenus’a göre pek çok Hristiyanın katledilmesinden sonra II. Şâbūr, sadece bu inancı öğretenlerin öldürülmesini buyurmuştur.^[35]

3. ÜÇ PERS ŞEHİDİ ANLATISI

Bu derlemede yer alan Susa piskoposu Miles ve arkadaşlarının (Rahip Abursam ve Diyakoz Sinai) şehadetlerini, Zebina ve yoldaşlarının şehit edilmelerini ve Bêth Kashkraye’nin Kırk Şehidî’ni konu edinen metinler II. Şâbūr dönemini yansıtıyor olmakla birlikte muhtemelen beşinci yüzyılda kaleme alınmışlardır. Kilise tarihçisi Sozomenus, Miles’in 345 yılında gerçekleşen şehadetinden kısaca bahsettiği yerde, bu zamanda Pers ülkesinde sadece isimleri tespit edilebilen on altı bin kişinin aynı akıbete düşer olduğunu, daha nicelerini saptamanın bu konuyla hassaten ilgilenen Edessalıları bile dermansız bıraktığını kaydetmiştir. Sozomenus, Miles’in evvela Sâsânî Şehinşâhlığı’nın ordusunda hizmet ettiğini, ardından piskopos olarak atandığını, halk arasında Hristiyanlığı yayma çabaları başarısız olmasına rağmen üzerine üç yüz filin arasında olduğu bir birliğin gönderildiğini, bu nedenle Miles’in önce Kudûse sonra da Mısır’a gitmek zorunda kaldığını belirtmiştir.^[36]

Sozomenus Miles hakkında daha fazla detay vermese de mezkûr piskoposun şehitliğini konu edinen metin, onun kendisinden daha kıdemli Seleucia-Ctesiphon piskoposu Papa bar ‘Aggai (ö. 327-335 arası) ile Bêt Āramayê’de toplanan yerel bir mecliste münakaşasını kaydetmiştir.^[37] Miles herkesin karşısında Papa bar ‘Aggai’yi kendi şehrinin halkına bile kibirli davranmakla suçlamış, onun öfkeye kapılıp Miles’in çantasından çıkardığı İncil’le hürmetsizliğinin cezasını ise çok geçmeden alacağını söylemiştir. Tanrı’nın meleği, Papa bar ‘Aggai’ye vurduğu darbeye onun vücudunun yarısını felçli bırakmış; mezkûr piskopos on iki yıl konuşamaz hâlde ızdırıp içinde yaşadıkten sonra ölmüştür.^[38] Miles ve arkadaşlarının ölümüne sebep olan kişi kral değil, Hormozd Gufriz adlı bir idareci ve kardeşi Narsadır.

[33] *Martyrdom*, 26-33; *History*, 27-32, 50-66.

[34] *Martyrdom*, 32; *History*, 57.

[35] Sozomenus, *Ecclesiastical History*, Chester D. Hartranft (trans.), Nicene and Post-Nicene Fathers, Vol. II, Henry Wace and Philip Schaff (ed.), The Christian Literature Company, New York 1890, II.9-10.

[36] Sozomenus, *Ecclesiastical History*, II.14.

[37] Seleucia-Ctesiphon piskoposu Papa bar ‘Aggai’nin bize akseden seciyesi, halefi Şem’on bar Sabbā’ē’nin cemaatini esirgeyen tavrıyla tenakuz teşkil eder.

[38] “The Acts of Miles, Bishop of Susa, the Priest Abursam, and Deacon Sinai”, *Three Persian Martyr Acts: The Acts of Miles, Bishop of Susa, the Priest Abursam, and Deacon Sinai, The Martyrdom of Zebina and his Companions, and The Martyrdom of the Forty Martyrs of Beth Kashkraye*, Reyhan Durmaz, Michael L. Payne, Daniel Picus and Noah Tetenbaum (eds.), Gorgias Press, Piscataway 2023, 7.

Miles'in, Papa bar 'Aggai'nin acı sonuyla ilgili tutan kehaneti Hormozd Gufriz ve Narsa için de vaki olur. Hormozd Gufriz ve kardeşi Narsa, çıktıkları av sırasında kazaen Miles ve arkadaşlarının şahadetlerinin gerçekleştiği mevkide birbirlerini okla vururlar.^[39]

Zebina ve arkadaşlarının şahadetleri ise Kral (II.) Şâbûr'un saltanatının on sekizinci yılında (328) gerçekleşir. Metnin hemen başında Hristiyanların ateşe, Güneş ve suya tazimde bulunmamaları kovuşturmanın sebebi olarak açıklanır. Zebina ve arkadaşlarının şahadetlerini anlatan metin büyük ölçüde, onların durumunu merak edip gelen Mâr Yawnan ve Mâr Brikisho' adlarındaki iki keşişin çetin sınavlarına odaklanır. Mâr Yawnan ve Mâr Brikisho' kendilerini sorguya çeken yargıca bilgeliğinin kaynağını Krallar Kralı'nın yetkisinde değil, onun fevkinde bir hâkimde (İsâ-Mesih) aramasının gerekliliğini hatırlatırlar. Pek çok şehitlik anlatısında karşılaştığı üzere az sonra hayatlarını yitirecek olan Hristiyan kurbanlar, kralın ölümlü doğasını anımsatmaktan geri durmazlar.^[40] Bazı şehitlik anlatılarında, henüz hayatta olanların arkadaşlarının maruz kaldıkları eziyetleri temaşa ettikleri yazılıdır. Mâr Yawnan ve Mâr Brikisho' adlarındaki iki keşişe ise ayrı ayrı dostunun imanında sebat edemediği söylenmiştir.^[41] Daha doğrusu söz konusu edebî uğraşla meşgul olanlar, iki durumda da şehitlerin imtihanı başarıyla savdıklarını kanıtlamak arzusuyla hareket etmişlerdir.

Bêth Kashkraye'nin Kırk Şehidi anlatısının yazarı, bu kişiler arasında "Ahdin Oğulları" ve "Ahdin Kızları"nın^[42] bulunduğunu söylemekle konuya giriş yapar. 344 yılı içinde isimlerini tek tek sıraladığı Hristiyanların kötü deneyimlerini aktaran metin yazarı sıklıkla Hz. Musa'ya atıfta bulunur; berrak bir gönül gözünün kavrayabileceği ilahi hakikati *ayna* mecaziyla açıklamaya çalışır.^[43] Anlatıdaki kırk şehidin öyküleri içinde Bêth Kashkraye'nin piskoposu 'Abdisho'nun yeğeni tarafından ele verilmesi, *ayna* mecazına didaktik karakterli bir metin içinde neden başvurulduğunu ortaya koymaktadır. Zira 'Abdisho'nun yeğeni, Ahd-i Atik'te adı geçen Elyesa' (Elişa) peygamberin iyilikbilmez hizmetkârı Gehazi'ye benzetilir. 'Abdisho'nun yeğeni, Bêth-Huzâyê'de (Khuzestan, Huzistan) Kral II. Şâbûr'un

[39] "The Acts of Miles, Bishop of Susa, the Priest Abursam, and Deacon Sinai", 16.

[40] "The Martyrdom of Zebina and his Companions", *Three Persian Martyr Acts: The Acts of Miles, Bishop of Susa, the Priest Abursam, and Deacon Sinai, The Martyrdom of Zebina and his Companions, and The Martyrdom of the Forty Martyrs of Beth Kashkraye*, Reyhan Durmaz, Michael L. Payne, Daniel Picus and Noah Tetenbaum (eds.), Gorgias Press, Piscataway 2023, 1, 3.

[41] "The Martyrdom of Zebina and his Companions", 8.

[42] Erken Süryani kültüründe *B'nai Q'yama* (Bnay Qyomo, Ahdin Oğulları) ve *B'nath Q'yama* (Ahdin Kızları) konusu için özellikle bkz. Arthur Vööbus, "The Institution of the Benai Qeïama and Benat Qeïama in the Ancient Syrian Church", *Church History*, 30/1, 1961, ss. 19-27.

[43] "The Forty Martyrs of Beth Kashkraye", *Three Persian Martyr Acts: The Acts of Miles, Bishop of Susa, the Priest Abursam, and Deacon Sinai, The Martyrdom of Zebina and his Companions, and The Martyrdom of the Forty Martyrs of Beth Kashkraye*, Reyhan Durmaz, Michael L. Payne, Daniel Picus and Noah Tetenbaum (eds.), Gorgias Press, Piscataway 2023, 3-4.

huzuruna çıkar ve ‘Abdalaha adlı Hristiyan din adamını Romalılar adına casusluk yapmakla suçlar.^[44] Kaşkar şehrinin piskoposu ‘Abdā ise bir görümde, Seleucia-Ctesiphon piskoposu iken şehit edilen Şem’on bar Sabbā’ın cennetin melekleri gibi üzerinde uçup durduğuna ve ona dinginlik bahsettiğine şahit olur.^[45]

4. MĀR BEHNAM VE SARAH

Baba Sanherib’in Behnam ve Sarah adlı çocuklarına dair şehitlik anlatısı da Sāsānî Şehinşâhı II. Şābūr’un (MS 309-379) saltanat yıllarına, “şehitliğin altın çağı”na denk gelmektedir. Bununla beraber metnin ortaya çıkışı sekiz asır sonraya, on ikinci yüzyılın ortalarına rastlar. Oluşturulma şekli itibarıyla editörleri eseri bir “pastiş”, amiyane tabirle “yamalı bohça” olarak tarif etmişlerdir. Behnam ve Sarah’ın hikâyesinden bahseden metin, Sanherib’e atıfta bulunan tek Süryani kaynağı değildir. Geç Antik Çağ ve Erken Orta Çağ’dan kalma çok sayıda Süryanice yapıt, Süryanice konuşan Hristiyanları eski Asur ya da Ârāmî geçmişine dayandırmak suretiyle hem Sanherib hem de Asurlulardan bahseder. Bununla beraber söz konusu metnin, adı geçen Asur kralını iki Hristiyan şehidin azmettirici babası (aynı zamanda kral) olarak sunması dikkat çekicidir.^[46]

Behnam ve Sarah’a ait anlatının mütercim ve editörleri Mellon Saint-Laurent ve Smith, metnin on ikinci yüzyılın ortalarında, Musul’daki Mār Mattay Manastırı keşişlerinden biri tarafından Tikrît’ten gelen keşişlerle yapılan dinî bir münazaranın etkisiyle yazılmış olabileceği varsayımını dile getirmişlerdir. Musul’daki keşişler bu vesileyle, başta iki çocuk şehidi (Behnam ve Sarah), arkasından Asur kral ve kraliçesini vaftizle şerefliendiren kişinin (Mattay) kendi ruhani babaları olduğunu ilan ederek Kuzey Mezopotamya’daki Süryani Ortodoks manastırcılığı için kadim bir mesnet yaratmak istemiş olabilirler. On ikinci yüzyılın öncesinde Pers şehitlerini konu edinen tedvin çalışmaları içerisinde Behnam ve Sarah isimlerine tesadüf edilmemesi, çocukların hikâyelerinin başlangıçta sözlü olarak dolaşıma girdiğini düşündürmektedir.^[47]

[44] “The Forty Martyrs of Beth Kashkraye”, 6-8.

[45] “The Forty Martyrs of Beth Kashkraye”, 12.

[46] Jeanne-Nicole Mellon Saint-Laurent and Kyle Smith, “Introduction”, *The History of Mar Behnam and Sarah*, Jeanne-Nicole Mellon Saint-Laurent and Kyle Smith (eds. and trans.), Gorgias Press, Piscataway 2018, ss. 1-2, 16; Becker, “The Invention of the *Persian Martyr Acts*”, s. 124; Richard Payne, “Avoiding Ethnicity: Uses of the Ancient Past in Late Sāsānīan Northern Mesopotamia”, *Visions of Community in the post-Roman World: The West, Byzantium and the Islamic World, 300-1100*, Walter Pohl, Clemens Gantner and Richard Payne (eds.), Routledge, London 2012, ss. 205-221; Amir Harrak, “Tales about Sennacherib: The Contribution of the Syriac Sources”, *The World of the Aramaeans III: Studies in Language and Literature in Honour of Paul-Eugene Dions*, P. M. Michele Daviau, John W. Wevers and Michael Weigl (eds.), Sheffield Academic Press, Sheffield 2001, ss. 168-189; Tawny L. Holm, “Memories of Sennacherib in Aramaic Tradition”, *Sennacherib at the Gates of Jerusalem: Story, History and Historiography*, Isaac Kalimi and Seth Richardson (eds.), Brill, Leiden 2014, ss. 295-323.

[47] Saint-Laurent and Smith, “Introduction”, ss. 5-6, 16-18.

Behnam ve Sarah Süryani geleneğindeki diğer kardeş şehitlerle, özellikle Basus ve Susanna ya da Gubralaha ve Qazo ile karşılaştırılabilirken, en çarpıcı paralellikler iki yedinci yüzyıl metninde ortaya çıkar: *Ber'ain Dağı Şehitleri* ve *Mâr Kardag Tarihi*. Bu iki metin Sâsânilerin zevaline yakın bir zamanda yazılmış olmasına rağmen konu itibarıyla II. Şâbûr dönemini işlediğinden, Behnam ve Sarah'ın anlatısını etkilediği sanılmaktadır. Behnam ayrıca Hızır-İlyas ile karıştırılmıştır; zira ikonografik ve metinsel olarak Behnam'ın kendisi Aziz Sergius'u model almıştır.^[48]

Behnam ve Sarah'ın anlatısında Mecûsî Kral Sanherib, cüzzama yakalanan kızı Sarah'ın iyileştiğini haber aldığı anda başlangıçta çok sevinir. Ne var ki kızının elinden şifa bulduğu adamın Hristiyan keşiş Mattay olduğunu, dahası onun vasıtasıyla vaftiz edildiğini öğrenince sevinci öfkeye dönüşür. Kızını sağlığına kavuşturduğu için Mattay ile birlikte Hristiyanların Tanrı'sına minnettar olan kraliçe ise çocuklarının babalarının hışmına uğrayacak olmalarından endişe eder.^[49] Behnam ve Sarah'ın anlatısında İmparator Julianus, Hristiyanlık'ta sebat edenlere tehdit dolu mektuplar göndererek tanrılara kurbanlar sunmalarını talep etmiş; denetim görevini ise zalimane yetkilerle valilerin sırtına yüklemiştir. Bu zamanda Âmid (Diyarbakır) civarında yaşayan Hristiyanların sığındıkları mekân Zuknin Manastırı olmuştur. Şehrin valisi manastırdaki keşişleri razı edemeyince, imparatorun gönderdiği birlikler pek çoğunu katletmiştir.^[50]

Mâr Ma'in, Şem'on bar Sabbâ'e ile Behnam ve Sarah'ın anlatılarında üç farklı imparator anılmaktadır. Mâr Ma'inde Büyük Constantinus'un saltanatı devam etmekte ve imparator Sâsânî Şehinşâhlığı'nda yaşanan Hristiyan takibatını önlemek için harekete geçmektedir. Şem'on bar Sabbâ'e'nin öyküsünde imparator Constantius iken Behnam ve Sarah'ın anlatısında ise Julianus'tur. Bununla birlikte muzaffer İmparator Büyük Constantinus üç metin içerisinde de kendine yer bulmuştur.^[51]

[48] Saint-Laurent and Smith, "Introduction", ss. 20-21, 26.

[49] *The History of Mar Behnam and Sarah*, Jeanne-Nicole Mellon Saint-Laurent and Kyle Smith (eds. and trans.), Gorgias Press, Piscataway 2018, 40, 45.

[50] *The History of Mar Behnam and Sarah*, 6. Mezkûr şehrin Doğu Roma İmparatorluğu ve Sâsânî Şehinşâhlığı nazarındaki ehemmiyetine dair bkz. Perviz Hüseyin Talâyi, "Coğrafya-yi Tarih-i Şehr Âmed ve Câygâh-ı ân der Münasebât-ı İnan ve Rûm der Rûzgâr-ı Sâsâniyân", *Mecelle-yi Pejûheşhâ-yi Tarih-i İnan ve İslam*, 21, 1396/2017, ss. 89-116.

[51] Saint-Laurent and Smith, "Introduction", s. 6.

5. MĀR PĪNHAS

Mār Pinhas'ın anlatısının mütercim ve editörü McCollum, Hristiyan şehidin hikâyesine anlam vermeye çalışırken evvela Pinehas ve Mār Evgin (Awgen, Augin, Eugenius) gibi isimleri zikretmiştir. Tevrat'ın *Sayılar* (Çölde Sayım 25, 1-13) ve *Mısır'dan Çıkış* (6, 25) kitabında İsrail'in Tanrı'sına karşı sadakati vurgulanan Pinehas, bu yanıyla her şehit için bir arketip teşkil etme potansiyeline sahiptir. Mār Evgin'in ise Mezopotamyadaki Süryani manastırcılığını Mısır mahreçli yorumlamak isteyenlerin tertipleri sonucu ortaya çıkmış hayali bir karakter olduğu düşünülmektedir. Bu kabule göre Mār Pinhas, günümüzde Mardin sınırları içindeki meşhur İzlo (İzla) Dağı ile ilişkilendirilen Mār Evgin'in öğrencilerinden biridir.^[52] Metnin hemen başında, Mār Pinhas ve ailesinin Atines yani Tanis'ten olduğu söylenir. Nil Deltası'nın kuzeydoğusunda yer alan bu bölge, yukarıda anılan Mısır bağlantısına uygun düşmektedir. Diğer taraftan Atines, güçlü bir şekilde Atina'yı çağrıştırmaktadır. Anlatıya göre Mār Pinhas, Tanis'ten ya da Atines'ten (Atina) yola çıkıp her hâlükârda Akdeniz'i aşarak bugün Irak'ın kuzeybatısındaki Cebel-i Ebyad (Beyaz Dağ) civarına gelmiştir. Anlatının büyük bir kısmı Cezîre-i İbn Ömer yakınlarında, günümüzde Şırnak iline bağlı Cizre ilçesinde geçmektedir.^[53]

Pek çok şehitlik anlatısında olduğu gibi, Mār Pinhas'ın hikâyesi için de belirli bir zaman aralığı zikretmenin güçlüğü ortadadır. Metin Kral Şâbūr'u zikreder ki onun Hristiyanlara zulmetmekle maruf II. Şâbūr olduğu kesin gibidir. Bununla beraber metinde Mār Pinhas'ın Hristiyanlığa Mecûsîlikten geçiş yaptığına dair bir belirti bulunmamaktadır. Mār Pinhas'a zulmeden kişilerin adları, Simun ve Aniha olarak kaydedilmiştir. Mār Evgin'in talebesi olduğundan söz etmesi dışında metin, Mār Pinhas'ı Mār Yabh ve Mār Aḥa'nın çağdaşı olarak anmaktadır. Bu noktada, Mār Aḥa isminin Siirt Kroniği'nde de Mār Evgin'in öğrencilerinden biri olarak yer aldığı hatırlanmalıdır.^[54] Az sayıdaki veriyi göz önünde bulunduran McCollum'un, anlatıyı büyük bir tuz tanesi olarak nitelediği görülmektedir. 80 yıl münzevi olarak yaşayan Mār Pinhas bunun 30 senesini kötü ruhlarla mücadeleyle geçirmiştir. Azizin felsefe eğitimi almış olmasını kaydeden mezkûr anlatının yazarı, onun manevi ve entelektüel hayatına dair ipuçları vermekte ketum kalmıştır.^[55]

[52] Adam H. Becker, *Fear of God and the Beginning of Wisdom: The School of Nisibis and Christian Scholastic Culture in Late Antique Mesopotamia*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2006, s. 175. Pinehas adının Antik Mısır dilindeki karşılığı "koyu tenli"dir. Adam Carter McCollum, "Introduction", *The Story of Mar Pinhas*, Adam Carter McCollum (trans.), Gorgias Press, Piscataway 2013, s. xiv.

[53] McCollum, "Introduction", s. xv-xvi.

[54] Philip Wood, *The Chronicle of Seert: Christian Historical Imagination in Late Antique Iraq*, Oxford University Press, Oxford 2013, ss. 241-243.

[55] McCollum, "Introduction", s. xvi-xviii. Geç Antik Çağ Hristiyanlığı'nda azizler filozoflara benzetildiğinden, onların felsefe ile irtibatlı oldukları bilhassa vurgulanır.

6. MÂR KARDAG

II. Şâbûr döneminde Nisibis'den Orta Irak'taki Diyala Nehri'ne kadar uzanan bölgenin *marzbân* olan Mâr Kardag'ın şehitlik anlatısı, hikâyesinin metinsel hüviyete dönüştüğü yedinci yüzyılın Sâsânî Şehinşâhlığı'nda aile ilişkilerini, felsefi kültürünü ve azizler kültürünü analiz etmek için önemli bir kaynak mahiyetindedir.^[56] Nitekim Walker de dördüncü yüzyıla dair az sayıda güvenilir malumat veren Mâr Kardag'ın kahramanca eylemlerinin hikâyesinin, Müslüman fetihlerinin arifesinde Irak'ın kültür dünyasını solumak için eşsiz bir fırsat sunduğunu belirtmiştir.^[57]

Pers Şehidi Anlatıları'nın ortaya çıkma serüvenlerinin arka planı üzerine son zamanda şüpheler yoğunluk arz etse de Walker, II. Şâbûr zamanında Hristiyanlara yönelik sistematik kovuşturma eyleminin Sâsânîlerin hiçbir döneminde tekrarlanmadığından hareketle, acı deneyimlerin Hristiyan cemaati üzerindeki psikolojik etkisinin yadsınamaz olduğunu düşünenler arasındadır. Ona göre, Mâr Kardag'ın öyküsünün yazıya geçirildiği II. Kōsrow devrinin Hristiyanları, İrandaki atalarının daha çetin şartlarda yaşamış olduklarının bilincindeydiler.^[58] Mâr Kardag'ın şehitlik anlatısı, Pers epik geleneğinin Hristiyan tasarımıyla işlenmesine örneklik teşkil etmesi bakımından benzerlerinden ayrılır. Zira farklı dil ve dinî muhtevaya sahip *Kâr-Nāmag ī Ardašīr ī Pābagān* ile Mâr Kardag'ın öyküsündeki kimi detaylar birbiriyle tam olarak örtüşmektedir. *Kâr-Nāmag*'da müstakbel kral Ardašīr, son Parth Kralı IV. Artabanus'un (213-224) sarayında gizemli bir şekilde yükselir. IV. Artabanus'a, Pābag'ın (Ardašīr'in üvey babası) kavrayışı yüksek ve binicilikte yetkin bir oğlunun olduğu bilgisi ulaştığında, Ardašīr on beş yaşındadır. Ardašīr mezkûr krala polo, binicilik ve satrançtaki ustalığını kanıtlamıştır. Mâr Kardag ise II. Şâbûr'a atıcılık (okçuluk), polo ve avcılıktaki hünerlerini sergilediği vakit yirmi beş yaşındadır.^[59] Küçük farklılıklarla korunan ortak anlatı geleneğinin izleri

[56] Becker, "The Invention of the *Persian Martyr Acts*", ss. 114-115.

[57] Walker, *The Legend of Mar Qardagh*, ss. 1, 89.

[58] Walker, *The Legend of Mar Qardagh*, ss. 109, 111-112. II. Kōsrow, Maria (Meryem) ve Seirem (Şirin) adlı Hristiyan kadınlarla evliydi. Maria, Doğu Roma İmparatoru Mauricius'un kızı olmasına rağmen, adı geçen Sâsânî Kralı'nın kiliseler inşasına girişi ve Ra's Ayn'daki Aziz Sergius tapınağıyla olan rabitası Seirem'den kaynaklanmaktaydı. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, C. II, Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm (tahk.), Dârü'l-Me'ârif bi Mısır, Kahire 1119/1707, s. 176 vd.; Ebû Ali Muhammed b. Muhammed Bel'amî, *Târîh-i Bel'amî*, C. II, Muhammed Takî Bahâr (tash.), Çaphâne-i Tâbeş Tahran 1353/1974, s. 1084; İbnu'l-Balkhî, *Farsnama*, G. Le. Strange and R. A. Nicholson (eds.), Cambridge University Press, Cambridge 1921, s. 102-103; Theophylact Simocatta, *The History of Theophylact Simocatta*, Michael Mary Whitby (trans.), Oxford University Press, Oxford 1986, s. 305. II. Kōsrow zamanında Doğu Süryani Kilisesi'nin ahvali hakkında bkz. Cemşid Kahrâmani, "Nakş-ı Siyasî-Mezhebî-yi Meshîyân-ı Nesturî der Zaman-ı Hüsrev-i Perviz; Mütâlââ-yi Mevrîdi: Nakş-ı Patriyârş Sabrişo", *Edyân ve İrfân*, 53/2, 1399/2020, ss. 381-400; Mohammad Maleki, "Meshîyân-ı Nesturî ve Tesîr-i Anhâ ber-Vekâyi-i Dovre-yi Hüsrev-i Dovvom", *Fasıl-nâme-yi İlmî Ta-hassüsü Mülâât-ı İnan-ı Kohen*, 1/1, 1400/2021, ss. 167-187.

[59] Walker, *The Legend of Mar Qardagh*, ss. 127-128; *Kârnâme-i Erdeşir-i Bâbekân ve Zend-i Vehumen Yesn*, Sâdık Hidâyet (terc.), İntişarat-ı Emir-i Kebir, Tahran 1342, 21-30; Jamsheed K. Choksy, "Sacral Kingship in Sâsânîan Iran", *Bulletin of the Asia Institute*, 2, 1988, ss. 35-52.

Xwadây-Nâmag (Hudâynâme) ve Taberî'nin eserinde görülebilmektedir. Taberî'ye göre yaşı ilerlemiş Ardaşir, torunu Hormozd'un poloya olan merakına şahit olmuştur.^[60] Bu minvaldeki tespitler bir sonraki aşamada, Herakleios'un 624-628 yıllarındaki İran seferleriyle bağlantılı olarak ortaya çıkan *kutsal savaş* ülküsünün Roma tarafıyla sınırlı kalmadığını, Sâsânî Şehinşâhlığı dâhilinde yaşayan Hristiyanların da Kutsal Kitap ve İran yiğitlik geleneğine müracaatla kendi kahramanlık destanlarını oluşturduklarını düşündürmektedir. Mecûsî ve İslâm kaynakları okçuluk, polo ve avcılığı Sâsânî elitlerinin görkemli yaşamının temel unsurları olarak yorumlama ve yüceltme konusunda söz birliği ederler. İran destan geleneği, mezkûr sahalarda fevkalade başarı gösteren İran krallarının ve kahramanlarının hikâyeleriyle doludur. Walker'in de işaret ettiği gibi, Roma kültüründe seçkinler atletik ve estetik sefahatin kamusal alandaki gösterimlerini seyretmek için ödeme yapmak mecburiyetindeyken, İran'da söz konusu iştigallerin pragmatik işlevlerinin daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir.^[61]

7. BER'AIN DAĞI ŞEHİTLERİ

Ber'ain Dağı Şehitleri, İranlı bir soylunun adları Adarparva, Mehr-Narseh ve Mahdukht olan üç çocuğunun dokunaklı bir şekilde yaşama veda edişlerinin hikâyesidir. Metnin hemen başında onların hazin sonla II. Şâbûr'un saltanatının dokuzuncu yılında karşılaştıkları söylenir ki bu 318-319 yılına tekabül etmektedir.^[62] Söz konusu şehitlik anlatısının, *Thomas'ın İşleri* gibi Süryani edebiyatının seçkin örnekleri yanında mevcut şehitlik anlatılarından istifade yoluyla yedinci yüzyılda kaleme alındığı tahmin edilmektedir. Kardeşler arasında kadın şehit Mahdukht'ın hatırasına bugün Irak ve Amerika Birleşik Devletleri'nde sahip çıkılıyor oluşu dikkat çekicidir.^[63]

Ber'ain Dağı Şehitleri'nin müellifi, pek çok şehitlik anlatısının aksine meçhul değildir. Metni oluşturan kişi, Margalı Thomas'ın da adını zikrettiği Şehrizorlu/Syazolu *İnek Gabriel*'dir. Metin, III. Isho'yahb'in (649-659) katolikosluğu zamanında, Gabriel Bêth-'Abhe Manastırı'nda bulunduğu sırada yazılmış olmalıdır. Mecûsîlikten Hristiyanlığa geçip sonra şehit edilen Isho'sabran'ın hayatını kaleme alan III. Isho'yahb'in, Gabriel'i de söz konusu çocukların hikâyelerini kaleme almaya

[60] Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, s. 52; Walker, *The Legend of Mar Qardagh*, ss. 127-128.

[61] Walker, *The Legend of Mar Qardagh*, ss. 123, 131.

[62] Roma İmparatorluğu'nda Hristiyan takibatının genellikle Decius ve Diocletianus ile ilişkilendirilmesi gibi, belki başka bir dönemin şehitleri olan bu çocuklar da kötü şöhretli II. Şâbûr zamanına tarihlendirilmiştir. Paul Dilley, "Introduction to the Martyrs of Mount Ber'ain", *The Martyrs of Mount Ber'ain*, Sebastian P. Brock (trans.), Gorgias Press, Piscataway 2014, s. xviii.

[63] Dilley, "Introduction to the Martyrs of Mount Ber'ain", ss. ix, xvi. Daha başka kadın şehitler için bkz. Tracy L. Russell, *The Betrothed of Christ: A Study of the Nuptial Metaphor in Late Ancient Syriac Virgin Martyr Narratives*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Saint Louis University, Missouri 2023.

teşvik etmiş olması muhtemeldir.^[64] Ber'ain Dağı Şehitleri'nde, daha önce isimleri zikredilen Şem'on bar Sabbā'ē ve Guştazad'a tekrardan tesadüf edilmesi, bu kişilerin hatıralarının sözlü ve yazılı kültürde yaşatıldığını ortaya koymaktadır.^[65]

Ber'ain Dağı Şehitleri'nde Mecûsilik konusunda iyi bir eğitim alan üç kardeşten Mehr-Narseh'in attan düşüp yaralanması, ardından bir görümde Herbat Glal piskoposu Mâr 'Abdâ ile karşılaşması ve onun kendisini iyileştirmesi pek çok şeyin başladığı nokta olur. Zira bu olaydan sonra üç kardeş, her gün İsâ-Mesih'in körpe kuzularının Bêth-Garmay ve Karkâ de Bêt Selōk'da (Kerkük) hayatlarını yitirdikleri bir zamanda vaftizde karar kılarlar. Çocuklar ardından vaftiz oldukları suyun yakınında bir mağara oyuğunda üç yıl süren bir inziva hayatı yaşarlar.^[66] II. Şâbūr'un hizmetinde çalışan ve Hristiyanlara zulmetmekle maruf çocukların babası Pavlar ile diğerleri onları altı ay boyunca arasalar da bulamazlar. Üç yıl boyunca kardeşler babalarının sarayının lükslerinden uzakta, sıcağın, soğğun ve yoksunluğun en şiddetlisiyle imtihan hâlinde ancak ruhta özgür bir şekilde hayat sürerler. Onları bulmak yolunda kralın tebaasının endişeleri artarken, çocuklar kendilerinden uzaktakilerin çırpınışlarını sanki önlerindeymişçesine temaşa ederler.^[67]

Ber'ain Dağı Şehitleri'nde çocuklar önce seyisinden kurtulup kaçan babalarının atı, sonra da iki asker tarafından gizlendikleri yerde arz-ı ubudiyette oldukları hâlde bulunurlar. Askerlerden biri haber vermek üzere oradan ayrılıp diğeri nöbette kalırken gökten inen kesif bir nur mağaranın içinde olduğu dağın tamamını kaplar. Gökten inen ateşten iki adam (melek), çocukları şehitlik yolunda cesaretlendirir. Çocukların bulunduğunu duyan II. Şâbūr ise Mahdukht ile evlenmeye niyetlenir.^[68] Onları yakalamak için mağara önüne gelenlerin gözleri görmez olur; okçuların atışları dönüp kendilerini yaralar. Çocuklar, İsâ-Mesih'e iman eden yaralı askerleri iyileştirirler. Gizlice vaftiz olanların sayısı yedi yüz seksene ulaşır; bunlar yaşanacak takibatta şehit olurlar.^[69] II. Şâbūr'un Mahdukht ile evlenme teklifini çocuklara ileten kişi kralın adamlarından Guştazad'dır. Adarparva, üç kardeşten her birinin ayrı cevaplar vermesini ister ve kendisi Kral II. Şâbūr'un kudretini hakir görür. Mehr-Narseh, İsâ-Mesih'ten başka kral, efendi ve Tanrı'ya ihtiyaç duymadığını belirtir. Askerlerin kendisini almaya geldiklerini anlayan Mahdukht'ın cevabı ise şöyle olur:

[64] Thomas of Marga, *The Book of Governors*, E. A. Wallis Budge (trans.), Vol. II, Kegan Paul, Trench, Trübner & Co., London 1893, 218; Dilley, "Introduction to the Martyrs of Mount Ber'ain", ss. xiii-xv. İsho'sabran için ayrıca bkz. Becker, *Fear of God*, ss. 205-206. III. İsho'yahb için bkz. Wilhelm Baum ve Dietmar W. Winkler, *The Church of the East: A Concise History*, Routledge, London 2003, ss. 42-46.

[65] Smith, "Introduction", ss. xxii-xxiii; Adday Şer (Addai Scher), *Kitâb-ı Siret-i Eşher-i Şühedâ el-Maşriq el-Kadisin*, C. I, Daru Aras l'in-Neşr, Erbil 2009, ss. 152-165.

[66] *The Martyrs of Mount Ber'ain*, Sebastian P. Brock (trans.), Gorgias Press, Piscataway 2014, 4, 29.

[67] *The Martyrs of Mount Ber'ain*, 32-34.

[68] *The Martyrs of Mount Ber'ain*, 39, 41-42, 45.

[69] *The Martyrs of Mount Ber'ain*, 55, 65.

“Kadınlara uysallık, tevazu ve sükût her zaman ve her yerde, özellikle de şerefli erkeklerin katında yaraşır; yalnız konu inanç olduğunda, kalam etmek sessiz kalmaktan daha değerlidir. ...Bana nurdan zulmete, tatlıdan acıya, iyi olandan kötü olana, dirimden sona, hoş ve latif kokulu İsa-Masih'ten hem içi hem de dışı sası Şabür'un kötü kokusuna^[70], lütfuyla beni kendisiyle nişanlayan görkemli ölümsüz Güvey'den, yaşamında solucanların üzerinde gezindiği, ölümünde kurtçukların payına düşecek topraktan halk edilen bir ölümlüye mi gitmem gerektiğini söylüyorsunuz? Benden gökten yere, Tanrı'dan insana mı alçalmamı istiyorsunuz?”^[71]

Hemen yukarıdaki Mahdukht'ın haykırışı, Hristiyan inancında ve özellikle konumuz bağlamında Doğu Süryani Hristiyanlığı'nda Güvey (İsa-Masih) ve Şanlı Gelin (Kilise) arasındaki ilişkinin hülasası mahiyetindedir. Bu mecazı, Sâsânî Şehinşâhlığı'ndaki Hristiyanların keyfiyetleri hakkında sessiz kalan Afrem (ö. 373) yazılarında işlemiştir. Söz konusu kabule göre, İsa-Masih'in çarımhtaki itaatkârlığı yani ölümü *Gelin*'i yalnız koymamıştır; bilakis her imanlı ölüm iffetli anlaşmanın yüce bir timsali sayılmıştır.^[72]

8. İSÂ'NİN KÖLESİ

‘Ahdâ da-Mšihâ'nın anlatısı, vaftizinden sonra ‘Ahdâ da-Mšihâ (İsa'nın kölesi) adını alan Yahudi çocuk Aşer'in, Tekvîn kitabında İshak'ın kurban olarak takdimini anımsatan bir sahnede babası Levi tarafından şehit edilmesini konu edinir. Olay örgüsü 390 yılında Sâsânî Şehinşâhlığı'nın kuzeybatısında bulunan Singarâda geçmekteyse de metin, Geç Antik Çağ'da yabancı olunmayan Yahudilik karşıtı Hristiyan polemik literatürünün bir örneği olarak yorumlanmaktadır.^[73] ‘Ahdâ da-Mšihâ'nın hikâyesinin Süryanice, Arapça ve Ermenice olmak üzere üç farklı dilde birden fazla nüshasının bulunması, anlatının çeşitli kültürlerde sahip olduğu popülerliği kanıtlamaktadır.^[74] Yedinci yüzyıla ait Pseudo-Methodius'un Kıyamet'inin, söz konusu metnin şekillendiği Singara ile bir bağlantısının olduğunu belirtmek gerekir. *Kıyamet*'te öteki olarak konumlandırılanlar Müslümanlar iken, ‘Ahdâ da-Mšihâ'da ise Yahudilerdir.^[75] Mezkûr şehitlik anlatısını Süryaniceden çevirip editörlüğü yapan Butts ve Gross, Ermenice nüshanın 873 tarihli olmasını ve metinde geçen “Mecûsilik Perslerin ülkesinde hâlâ gelişirken” ifadesini tarihleme

[70] Kitab-ı Mukaddes'te kötü kokular mecazen günah ve kötülüğe delalettir.

[71] *The Martyrs of Mount Ber'ain*, 78, 80, 82.

[72] Bkz. *Eserleriyle Mar Afrem*, haz. İshak Tanoğlu-Sara Tanoğlu, Anadolu Ofset, İstanbul 2006, s. 197. Mahdukht hakkında ayrıca bkz. Russell, *The Betrothed of Christ*, ss. 96-102.

[73] Aaron Michael Butts ve Simcha Gross, “Introduction”, *The History of the 'Slave of Christ', From Jewish Child to Christian Martyr*, Aaron Michael Butts and Simcha Gross (trans.), Gorgias Press, Piscataway 2016, ss. 1, 3, 5-7 (Dipnot 20).

[74] Butts ve Gross, “Introduction”, s. 21. Mezkûr şehitlik anlatısının Latince ve Arapça bakişimli neşri için bkz. Paul Peeters, “La passion arabe de S. 'Abd al-Masih”, *Analecta Bollandiana*, 44, 1926, ss. 270-341.

[75] Butts and Gross, “Introduction”, ss. 32-33.

için ipucu addetmişlerdir. Onların öngörülerine göre, hikâyenin yazılı hâlinin ortaya çıkışı yedi ila dokuzuncu yüzyılın ortasına denk düşmektedir.^[76]

Hikâyenin başkahramanı on bir yaşındaki Aşer, Yahudi çoban Levi'nin sürülerini emanet ettiği çocuklarının en küçüğüdür. Aşer, Hristiyan ve Mecûsî çocuklarla birlikte sürüleri suya götürdüğü zaman, Hristiyanlar onunla aynı sofraya oturmak-tan çekinirler ve bunun ancak kendisinin vaftiz edilmesi koşuluyla mümkün olabileceğini söylerler. Sonunda Aşer'i vaftiz ederler ve adını 'Abdâ da-Mšihâ olarak değiştirirler. Lafzi farklılığın görünür kılınmasını isteyen diğerleri, 'Abdâ da-Mšihâ'nın sağ kulağını delip altın bir küpe takarlar. Babalarının Yahudi yasalarına bağlılığını bilen 'Abdâ da-Mšihâ'nın annesi oğlunu bir ay boyunca saklar.^[77]

'Abdâ da-Mšihâ'nın anlatısı, Süryanice *Pers Şehidi Anlatıları* içerisinde bir Yahudi'nin Hristiyanlığa geçişini konu edinmesi dolayısıyla benzersizdir. Metin çok az sayıda Yahudiden bahsetmesine rağmen, hemen başlarda Singara sakinleri tarafından bu dinin bilindiğinin altı çizilir.^[78] Ayrıca metin Şabat gibi biri içtimai; öldürme ve erkek Yahudilerin küpe takmasının memnuiyetini bildiren iki de zatî sahada Yahudi yasasına atıfta bulunur. Yahudilerin Şabat günü kaçınması gereken fiiller, yaklaşık 220 yılında Edessa'da yazılan Süryanice "Ülkelerin Yasaları Kitabı"nda listelenmiştir.^[79] 'Abdâ da-Mšihâ'nın anlatısının Hristiyan yazarının, söz konusu yasakları Edessa Yahudilerine yakınlıkla elde etmiş olabileceği düşünülmektedir.^[80] Bununla birlikte küpe hususunda mezkûr anlatı ve Yahudi literatürü birbiriyle uyum arz etmez. Arkadaşlarının Aşer'e vaftizinden sonra 'Abdâ da-Mšihâ adını verdiklerini öğrenen annesi, oğluna Musa'nın yasası gereğince sadece efendisiyle kalmak isteyen kölelerin küpe takabileceği ihtarında bulunur.^[81] Ne var ki Yahudi edebî kaynaklarında, söz konusu takının memnuiyetini bildiren bir bahis yer almamaktadır. Aksine Eski Ahit'in Mısır'dan Çıkış (32, 2) kitabında kadınların, kızların ve çocukların altın küpelerinin olduğu görülmektedir.^[82]

Geç Antik Çağ'dan Orta Çağ'a uzanan kültür ikliminde 'Abdâ da-Mšihâ'nın anlatısı, Yahudi çocuğun Hristiyanlığı kabul etmesi üzerine babasının onu öldürme teşebbüsünü konu edinen Judenknaben (Yahudi çocuk) efsanesinin bir parçası

[76] Butts and Gross, "Introduction", ss. 34-36.

[77] *The History of the 'Slave of Christ', From Jewish Child to Christian Martyr*, Aaron Michael Butts and Simcha Gross (trans.), Gorgias Press, Piscataway 2016, 1-4; Peeters, "La passion arabe de S. 'Abd al-Masih", ss. 295-306.

[78] On ikinci yüzyılın Yahudi seyyahı Tudelalı Benjamin, Singara yakınlarından geçmesine rağmen burada herhangi bir Yahudi varlığına temas etmemiştir. Comfort, *The Roman Frontier with Persia in North-Eastern Mesopotamia*, s. 11.

[79] Shaye J. D. Cohen, "Jewish Observance of the Sabbath in Bardaisan's *Book of the Laws of Countries*", *Jews and Syriac Christians: Intersections across the First Millennium*, Aaron Michael Butts and Simcha Gross (eds.), Mohr Siebeck, Tübingen 2020, ss. 89-102.

[80] Butts and Gross, "Introduction", ss. 50-52.

[81] *The History of the 'Slave of Christ'*, 4.

[82] Bu tespitler için bkz. Butts and Gross, "Introduction", ss. 57-58.

olarak nitelenmektedir. Tourslu Gregory'nin (ö. 594) *Şehitlerin Görkemi* ve Evagrius Scholasticus'un (ö. 590) *Kilise Tarihi*'nde söz konusu mecaz işlenmiştir.^[83]

9. I. YAZDEGERD DÖNEMİ PERS ŞEHİDİ ANLATILARI

I. Yazdegerd dönemi Pers şehidi anlatıları; *Narseh*, *Tātāq*, *Şābūr*, *Bēth-Garmay'ın On Şehidi* ve *Kutsal Mār Abda'nın İkrarı* adlı metinlerden müteşekkildir. I. Yazdegerd'in farklı kaynak türlerinde değişen imajlara sahip olması benzeri, onun zamanıyla ilişkili söz konusu şehitlik anlatılarının başkahramanlarının da Sâsânî toplumunun müteferrik tabakalarından geldiği anlaşılır. Narseh'in Bēth Raziqâyēli (Rey) bir keşiş, Tātāq'ın İsâ-Mesih taraftarı olmasından evvel saray halkının bir mensubu, Mār 'Abdā'nın imparatorluğun bir şehrinin (Hormozd-Ardaşir) piskoposu, Bēth-Garmaylı on kişinin ise Kilise hiyerarşisi dışından kimseler oldukları kayıtlıdır.^[84]

I. Yazdegerd'in saltanat yılları, Sâsânî Şehinşâhlığı'nda tarihyazımı ve hagiografik literatürün birbiriyle hayli çeliştiği sıra dışı bir devreye tesadüf eder.^[85] Bu yönüyle mezkûr şehitlik anlatıları, diğer Hristiyan kaynaklarıyla birlikte I. Yazdegerd'in hâlihazırda Arap ve İran tarihyazımında sahip olduğu imgeyi daha da çeşitlendirir.^[86] Kilise tarihçisi Eusebius'un resmettiği harikuladelikte olmasa da Büyük Constantinus zamanında Roma İmparatorluğu'nda Hristiyanlığın sahip olduğu konum, Sâsânî Şehinşâhı II. Şābūr'un tebaası durumundaki Hristiyanları şüpheli hâle getirmiş olmalıdır. *Pers Şehidi Anlatıları*'nın çok büyük bir kısmının mezkûr Sâsânî kralının dönemini kapsamaması -metinlerin sonradan yazıldıkları kabul edilse bile- II. Şābūr'un uzun süren saltanatının hafızalarda nasıl yer ettiği hakkında fikir vermektedir. Hâlbuki I. Yazdegerd, Mār İshak Sinodu (410) gibi icra edildiği

[83] Butts and Gross, "Introduction", ss. 62-63.

[84] *Persian Martyr Acts under King Yazdgird I*, Geoffrey Herman (trans.), Gorgias Press, Piscataway 2016. Bu konu hakkında ayrıca bkz. Murat Tural, "I. Yazdegerd, Aziz Marutha ve Sâsânî Kralının Değişen İmgeleri", *Bellefen*, 88/313, 2024, ss. 715-720; Murat Tural, "Martyropolis as an Example of Localization of Memories in Late Antique Christianity", *Adalya*, 28, 2025, ss. 109-130.

[85] Hristiyan tarihyazımında I. Yazdegerd genel itibarıyla "Hristiyan dostu" olarak anılmaktadır. Bu kabulün büyük oranda kaynağı, İmparator Arcadius'un yaşı küçük olan oğlunun (II. Theodosios) koruyuculuğunu adı geçen Sâsânî Kralı'na emanet etmesiyle ilgili Procopius'un düşüğü şüpheli kayıttır. Procopius, *History of the Wars I-II*, H. B. Dewing (trans.), The Macmillan Co., New York 1914, 1.2.5-11. Ayrıca bkz. Agathias, *The Histories*, Joseph D. Frendo (trans.), Walter de Gruyter, Berlin 1975, 4.3-8; *The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History, AD 284-813*, Cyril Mango and Roger Scott (trans.), Clarendon Press, Oxford 1997, 5902.

[86] Arap ve Fars kaynakları, I. Yazdegerd'in Hristiyanlarla kurmuş olduğu yakınlığın Mecûsî din adamlarının ve soyluların hiddetini artırdığı konusunda söz birliği ederler. Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, s. 63; *Mücmelü't-tevârih ve'l-Kisâs*, Muhammed Takî Bahâr (neşri), Çaphâne-i Hâver, Tahran 1318/1939, s. 68; Hamza b. Hasen el-İsfahânî, *Târîh-i Peygâmberân ve Şâhân*, Ca'fer Şiâr (terc.), İntişârât-ı Bünyâd-ı Ferheng-i İran, Tahran 1336/1957, s. 52. Bu kaynak grubu, I. Yazdegerd'i mütereddid ve küçük kabahatleri cezalandırma konusunda acul tabiatlı sunar. Teodor Nöldeke, *İrâniyân ve Arabhâ der Zamân-i Sâsâniyân*, Abbâs Zeryâb (terc.), Encümen-i Âsâr-ı Millî, Tahran 1358/1979, ss. 143-144.

zamandan itibaren I. İznik Konsili'nin (325) İran'da eş değeri olarak yorumlanagelen sembolik önemi haiz bir toplantının alicenap ev sahibidir.^[87]

Dördüncü yüzyılda pek çok şey Kilise tarihçisi Eusebius'un tasvir ettiği doğrultuda gerçekleşmişse, Büyük Constantinus'un tüm Hristiyanlar üzerine kurduğu planlar II. Şabūr tarafından bir tehdit olarak görülmüştü. Bir sonraki asırda Sâsânî Kralı I. Yazdegerd kendisini Doğu ve Batı'nın hükümdarı olarak takdim ederek, adı geçen Roma imparatorunun yönetsel iddialarını benimsemiş oluyordu.^[88] Ne var ki I. Yazdegerd değişken imgelere sahip bir hükümdardı. O, Sâsânî Şehinşâhlığı'nda Hristiyanlığın kurumsallaşması adına giriştiği teşebbüslerle Pers Hristiyanlarını memnun etmişken, Mecûsî soylular nazarında bir günahkâra dönüşmüştü.^[89]

10. MÂR GRİGOR PİRAN-GUŞNASP VE MÂR YAZD-PANÂH

Sâsânî Şehinşâhlığı'nda üst düzey bir askerî göreve sahip Mâr Grigor Pîrân-Guşnasp ve uhdesinde yargıçlık vazifesi bulunan Mâr Yazd-panâh evveliyatlarında Mecûsî olup sonradan Hristiyanlığı kabul etmişlerdi. İlkinin 541-542'de, ikincisinin 544-545'te şehit edildiğine göre tarih aralığı I. Kōsrow'un saltanat yıllarına (531-579) denk gelmektedir.^[90] Pers ülkesinde felsefi ve edebî kültürün geliştiği, metinsel bağlamda Avesta'nın son şeklini aldığı bu zamanda Doğu Süryani Kilisesi Mâr Abâ (540-552) ile kilise, Kaşkarlı Abraham'ın (ö. 588) şahsında ise manastır reformlarıyla karşılaşmıştır.^[91]

Mâr Grigor Pîrân-Guşnasp ve Mâr Yazd-panâh'ın şehadetlerini konu edinen Diyarbakır yazması yedinci-sekizinci yüzyıla veya on birinci-on ikinci yüzyıla

[87] Sekizinci yüzyılda tedvin edilen *Synodicon Orientale*'de I. Yazdegerd'in olabildiğince müspet şekilde anılması, mezkûr kralın saltanatının son yıllarıyla ilişkilendirilen şehitlik anlatılarını şüpheli kılmaktadır. *Synodicon Orientale*, J. B. Chabot (ed. and trans.), Imprimerie Nationale, Paris 1902, 18 (254); Nefîsî, *Mesîhiyyet der İnan ta Sâdr-ı İslâm*, ss. 77-81.

[88] Wood, *The Chronicle of Seert*, s. 33.

[89] Smith, *Constantine and the Captive Christians of Persia*, s. 148.

[90] Mezkûr şehitlik anlatılarının aksine bazı Hristiyan kaynakları, I. Yazdegerd gibi I. Kōsrow'u da Hristiyan olarak görme eğilimindedir. Bu konuda bkz. Evagrius Scholasticus, *Ecclesiastical History*, Michael Whitby (trans.), Liverpool University Press, Liverpool 2000, IV.28; Sebeos, *The Armenian History*, R. W. Thomson (trans.), Liverpool University Press, Liverpool 1999, IX; John of Ephesus, *Ecclesiastical History*, Robert Payne Smith (trans.), Gorgias Press, Piscataway 2010, VI.20.

[91] Hasan Pîrniyâ, *Târîh-i İnan ez-Madhâ ta-İnkirâz-i Sâsânîyân*, İntişârât-ı Debir, Tahran 1392/2013, ss. 307-310; Florence Jullien, "Introduction", *The Martyrdom of Mar Grigor Piran-Gushnasp and the Martyrdom of Mar Yazd-panah*, Florence Jullien (trans.), Gorgias Press, Piscataway 2023, ss. 1-3. Becker'e göre, her iki metnin tarihsel bağlamı I. Kawad (488-497, 499-531) ve I. Kōsrow (531-579) dönemlerine tekabül etmektedir. Adam H. Becker, "Martyrdom, Religious Difference, and "Fear" as a Category of Piety in the Sâsânîan Empire: The Case of the Martyrdom of Gregory and the Martyrdom of Yazdpaneš", *Journal of Late Antiquity*, 2/2, 2009, ss. 305-306. I. Yazdegerd'in II. Theodosios'un koruyuculuğunu üstlenmiş olduğuna yönelik şüpheli kayıt benzeri, I. Kawad'ın da I. Justinus'a (ö. 527) oğlu I. Kōsrow'u evlat edinmesi temeline bir mektup yazdığı, hatta bu konuyu müzakere eden heyetlerin son anda ayrı düşükleri yine Procopius tarafından nakledilmiştir. Procopius, *History of the Wars*, 1.11.5-11.

tarihlendirilmekteyse de yirminci yüzyıldan sonra ortadan kaybolmuştur. Şehitlik anlatısının Berlin ve British Library'deki nüshaları korunabilmiş, Jullien on ikinci veya on üçüncü yüzyıla ait British Library'deki nüshayı tercüme etmiştir.^[92] İki metin arasındaki üslup benzerliği ve ikincisinde ilkine yapılan atıflar, anlatıların tek elden çıktığını düşündürmektedir. Jullien, onların aynı elden çıktığı kanıtlanamasa da aynı topluluk içinde meydana getirildiğinden şüphe duyulamayacağını belirtir.^[93]

Mâr Grigor Pîrân-Guşnasp'ın Şehitliği'nin yazarının, Sâsânî Şehinşâhlığı ve Doğu Roma İmparatorluğu arasındaki diplomatik münasebetler ve çatışmalar hakkında bilgi sahibi olduğu görülür. Yazar, I. Kōsrow'un saltanatının üçüncü yılında Zabargân adlı bir soylunun Romalıların imparatoruna (I. Justinianus, 527-565) elçilik vazifesiyle gönderildiğini kaydeder.^[94] Gurzan/Gurzanaye (Cürçân) ve Arrânda/Arranaye meydana gelen savaşlarda Mâr Grigor Pîrân-Guşnasp'ın komutayı elinde bulundurduğunu belirtir. Metinde ayrıca, I. Kōsrow'un saltanatının dokuzuncu yılında Sâsânî ordusunun Antiochia'ya karşı bir saldırı düzenlediği, şehrin yakılıp yıkıldığı ve halkının sürgün edildiği, ardından kralın beraberinde ganimetler olduğu hâlde muzaffer olarak ülkesine döndüğü kayıtlıdır.^[95]

Birbirini takip eden Mâr Grigor Pîrân-Guşnasp ve Mâr Yazd-panâh'ın şehitlik anlatılarında yer alan detaylar, meçhul yazarın Mecûsî kültürüne ve Hristiyanlığa vukufiyetini kanıtlar niteliktedir. Bêth Razikâyêde Mehrân^[96] ailesinden gelen Pîrân-Guşnasp vaftizinden sonra Mâr Grigor adını almıştır. Onun vaftizine giden süreç ise I. Kawâd'ın saltanatının otuzuncu yılında, Mecûsîlerin *Ferverdigân* festivalinin arifesinde bir meleğin ona telkiniyle başlamıştır. Meleğin peyapey Pîrân-Guşnasp'a görünmesinin onda yarattığı ruh hâlini ilk sezinleyen ise Tanrı'nın takdiriyle beraberinde bulunan Mecûsî bir din adamıdır. Ne var ki kraldan ve Mecûsî din adamlarından çekinen köylüler onu vaftiz etmeyince, Pîrân-Guşnasp gittiği ilk yerden eli boş dönmüştür. Daha sonra vaftizle şereflenen Mâr Grigor'dan/Pîrân-Guşnasp festival günü toplanan herkes liderlik etmesini beklerken o, Ahura Mazdâ'nın (Ohrmazd) Tanrı değil bir iblis olduğunu söyleyerek Hristiyanlığını açığa vurmuştur. Hazırunu ise Baal'ın peygamberleri gibi telaş kaplamış, onların şenlik günü umumu saran bir mateme dönüşmüştür.^[97]

[92] Jullien, "Introduction", ss. 3-4.

[93] Jullien, "Introduction", ss. 7-8, 10.

[94] İki hükümlük arasında Iberia'daki savaşı nihayete erdiren anlaşma 532 yılında imzalanmıştır. Zabargan hakkında ayrıca bkz. Procopius, *History of the Wars*, 1.23.21-28; 2.8.23-31; 2.26.12-21.

[95] *The Martyrdom of Mar Grigor Pîrân-Guşnasp and the Martyrdom of Mar Yazd-panah*, Florence Jullien (trans.), Gorgias Press, Piscataway 2023, 3, 9, 13. *Mâr Grigor Pîrân-Guşnasp'ın Şehitliği* eserin 28 ila 105. sayfaları arasında yer alırken, *Mâr Yazd-panâh'ın Şehitliği* 106 ve 143. sayfalar arasında bulunur.

[96] Pehlevi Mehran ailesi hakkında bkz. Katarzyna Maksymiuk, "The Pahlav-Mehran Family Faithful Allies of Xusrô I Anôširvan", *Metamorfozy Istorii*, 6, 2015, ss. 163-179.

[97] *Martyrdom of Mar Grigor Pîrân-Guşnasp*, 3-7.

Mâr Yazd-panâh'ın şehitlik anlatısının hemen başında, Mâr Grigor'un cesurane duruşunun diğer Hristiyanlara telkin ettiği yürekliliğin altı çizilir. Karkâ d-Ledân yakınlarındaki Susâdan gelen Yazd-panâh'ın ismi, "Tanrı" ve "sığınak" adlarının birleşiminden mürekkeptir. Mâr Yazd-panâh'ın Hristiyan olma serüveni, Mâr Grigor'unki kadar renkli değildir. Bununla birlikte o, *möbed-i möbedân* ile görüşmesi esnasında eski inancına dönmesi şartıyla bulunduğu bölgenin (Bêth-Huzâyê) en kıdemli din adamı olma teklifini geri çevirmiştir.^[98]

Pers Şehidi Anlatıları'nda soyluların ve Mecûsî din adamlarının mütecavizliği her ne kadar sık rastlanan bir tutum olarak karşımıza çıksa da Mecûsîlik "kralın dini" sayılır.^[99] Nitekim Sâsânî ordusunun generallerinden biri olan Mâr Grigor'un ailesinin saygınlığını göz önünde bulunduran soylular ve Mecûsî din adamları, onun tesiriyle tüm Mecûsîlerin kralın dininden yüz çevirebilecekleri endişesine kapılmışlardır. Kral da (I. Kawâd) hemen harekete geçmiş, Mâr Grigor görevinden azledilerek yanında sadece su bulundurmasına izin verilip karanlık bir çukura bırakılmıştır. Metin yazarının bu noktada Dâniâl (Dânyâl) peygamberin atıldığı "aslan çukuru" kıssasına müracaat ettiği görülmektedir. Ahd-i Atîk'teki kral gibi, Sâsânî şehinşâhı da geçen üç yılın sonunda Mâr Grigor'a eski saygınlığını iade etmiştir. Romalılar ve Persler arasında Gurzan ve Arrânda gerçekleşen çatışmalara general olarak atanan Mâr Grigor, alınan mağlubiyet neticesinde pek çok askerle birlikte Romalılara esir düşmüştür. I. Kōsrow'un saltanatının üçüncü yılında iki imparatorluk arasında barış sağlandığı vakit, Zabargân Pers elçisi olarak imparatorun (I. Justinianus, 527-565) huzuruna gönderilmiştir. İmparator, Mâr Grigor'a hediyeler ve eski görevinin fevkinde bir memuriyet teklif etse de mazul generali razı edememiştir. İmparatorun Romalıların Hristiyanlığını hoş görmeyen Mâr Grigor'u ikna etmeye çalışması, hatta onun ülkesindeki can güvenliği için Zabargân ile anlaşma yapmış olması dikkat çekicidir.^[100] Mâr Grigor'un önüne eski dinine dönme şartı konulmaksızın Sâsânî kralı tarafından daha büyük bir yetkiyle görevlendirilmesi de ilginçtir. Ne var ki Mecûsîlerin ve amcasının oğlu Mehrân'ın kralı Mâr Grigor'a karşı kışkırtmaları bu defa sonuç vermiştir.^[101] Mâr Yazd-panâh'ın şehitlik anlatısında ise onun kral yerine Mecûsî din adamlarıyla giriştiği tartışmalar göze çarpar. Münakaşanın merkezinde yine mutat meselelerin (Güneş, Ay, yıldızlar, ateş ve suyun yüceliği) olduğu müşahede edilmektedir.^[102]

[98] *Martyrdom of Mar Yazd-panah*, 1, 3.

[99] Bu nedenle Sâsânî İran'ında Tanrı'ya ve şehinşâha karşı gelmenin cezaî yaptırımı aynıdır. Meryem Nejâd Ekberî Mihribân, *Şâhinşâhî-yi Sâsânîyân: Siyaset, Ferheng, Temeddün-i İran-ı Asr-ı Sâsânî*, Neşr-i Kitâb-ı Parse, Tahran 1387/2008, s. 215.

[100] *Martyrdom of Mar Grigor Piran-Gušnasp*, 7-10.

[101] *Martyrdom of Mar Grigor Piran-Gušnasp*, 10, 13-14, 19.

[102] *Martyrdom of Mar Yazd-panah*, 4.

SONUÇ

Roma İmparatorluğu'ndaki muadillerinden farklı olarak Sâsânî Şehinşâhlığı'ndaki Hristiyanların keyfiyetlerini yansıtan *Pers Şehidi Anlatıları*, hagiografik literatürün içinde önemli bir yer işgal eder. Söz konusu metinler daha yoğun olmak üzere yaklaşık yirmi yıldır araştırmacıların dikkatlerini çekmekteyse de son bir asırdır bu alana yönelik ilgi gözlenebilmektedir. Metinlerin güvenilirliği tartışılabilir olmakla birlikte, II. Şâbûr zamanının Seleucia-Ctesiphon piskoposu Şem'on bar Sabbâ'e gibi başka kaynak grupları tarafından zikredilen örnekler, bu edebî sahayı Roma-Sâsânî ilişkilerini incelerken göz önünde bulundurmaya gerekli kılmaktadır.

İncelemeye konu metinler bir taraftan Mecûsî yoğunluk içerisinde yaşamak durumunda kalan Hristiyanların tecrübelerini yansıtırken, diğer taraftan *Doğru Din*'in (Mecûsîlik) müntesiplerinin kutsiyet atfettikleri şeyleri ortaya koymaktadır. Özellikle Güneş ve ateşe tazimin gerekliliği hemen hemen her şehitlik anlatısında karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte bahsi geçen şehitlik anlatılarının Sâsânî Şehinşâhlığı'nda Hristiyanlara yönelik kovuşturmanın açık delillerinden sayılıp sayılamayacağı tartışılan konuların başında gelmektedir. Pek çok şehitlik anlatısında Sâsânî krallarının (özellikle II. Şâbûr'un) "günah keçisi" addedilmesi, öte yandan Roma imparatorlarının (bilhassa Büyük Constantinus'un) "Hristiyanlığın hamisi" olarak sunulması, dahası Hristiyanların Mecûsî yoğunluk arasında kaygısız geçen günlerine neredeyse hiç temas edilmemesi, söz konusu edebî iştigalin Roma İmparatorluğu tarafındaki Hristiyanların endişelerini yansıttığını düşündürmektedir.

Mevzubahis metinlerin Roma İmparatorluğu tarafında polemik maksatlı oluşturulduğunu varsaydığımızda, Hristiyan kaynaklarında müspet bir şekilde anılan I. Yazdegerd'i konu edinen bir şehitlik anlatısına rastlamamak lazım gelirdi. Gelgelelim Doğu Süryani Kilisesi'nin Sâsânî Şehinşâhlığı'ndaki konumunu muhkem kılan mezkûr kral da bu polemik edebiyatından nasibini almıştır. O hâlde şehitlik anlatılarının bir kısmının, Sâsânîlerin *barbar* imgesinin devamını dileyenlerin temennilerini yansıttığını kabul etmek durumundayız. Bununla beraber şehitlik anlatılarının sözlü kültür vasfında evvela Sâsânî sınırları dâhilindeki Hristiyanların arasında yaşatıldığı anlaşılmalıdır. Mezkûr anlatılar metinsel hüviyete büründüğü sırada bazı değişmelere maruz kalmış olmalıdır. Metinlerin kolay anlaşılabilir özellikte olması, muhtevalarında tanrı bilimi konusunda ıstilahî ve mana yönünden ağır izahlara tesadüf edilmemesi, olası müdahalelerin sınırlı kaldığına işaret sayılabilir.

KAYNAKÇA

- "The Acts of Miles, Bishop of Susa, the Priest Abursam, and Deacon Sinai", *Three Persian Martyr Acts: The Acts of Miles, Bishop of Susa, the Priest Abursam, and Deacon Sinai, The Martyrdom of Zebina and his Companions, and The Martyrdom of the Forty Martyrs of Beth Kashkraye*, trans. Reyhan Durmaz, Michael L. Payne, Daniel Picus and Noah Tetenbaum, Gorgias Press, Piscataway 2023, ss. 22-55.
- "The Forty Martyrs of Beth Kashkraye", *Three Persian Martyr Acts: The Acts of Miles, Bishop of Susa, the Priest Abursam, and Deacon Sinai, The Martyrdom of Zebina and his Companions, and The Martyrdom of the Forty Martyrs of Beth Kashkraye*, trans. Reyhan Durmaz, Michael L. Payne, Daniel Picus and Noah Tetenbaum, Gorgias Press, Piscataway 2023, ss. 84-127.
- "The Martyrdom of Zebina and his Companions", *Three Persian Martyr Acts: The Acts of Miles, Bishop of Susa, the Priest Abursam, and Deacon Sinai, The Martyrdom of Zebina and his Companions, and The Martyrdom of the Forty Martyrs of Beth Kashkraye*, trans. Reyhan Durmaz, Michael L. Payne, Daniel Picus and Noah Tetenbaum, Gorgias Press, Piscataway 2023, ss. 58-79.
- AGATHIAS, *The Histories*, trans. Joseph D. Frendo, Walter de Gruyter, Berlin 1975.
- BAUM, Wilhelm and Dietmar W. Winkler, *The Church of the East: A Concise History*, Routledge, London 2003.
- BÄVENDPUR, Seccâd Emîrî, *Şehâdetnâmehâ-yı Süryânî-i Mesihîyân-ı İnan der-Asr-ı Sâsânî*, İntişârât-ı Pol-i Firûze, Tahran 1398/2019.
- BECKER, Adam H., "Martyrdom, Religious Difference, and "Fear" as a Category of Piety in the Sâsânian Empire: The Case of the *Martyrdom of Gregory* and the *Martyrdom of Yazdpane*", *Journal of Late Antiquity*, 2/2, 2009, ss. 300-336.
- BECKER, Adam H., "The Invention of the *Persian Martyr Acts*", *Syriac Christian Culture, Beginnings to Renaissance*, eds. Aaron Michael Butts and Robin Darling Young, The Catholic University of America Press, Washington 2020, ss. 113-148.
- BECKER, Adam H., *Fear of God and the Beginning of Wisdom: The School of Nisibis and Christian Scholastic Culture in Late Antique Mesopotamia*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2006.
- BEL'AMÎ, Ebû Ali Muhammed b. Muhammed, *Târîh-i Bel'amî*. C. II, tash. Muhammed Takî Bahâr, Çaphâne-i Tâbeş, Tahran 1353/1974.
- BROCK, Sebastian P., "Introduction", *The History of the Holy Mar Ma'in with a Guide to the Persian Martyr Acts*, trans. Sebastian P. Brock, Gorgias Press, Piscataway 2008, ss. 1-12.
- BUTTS, Aaron Michael and Simcha Gross, "Introduction", *The History of the 'Slave of Christ', From Jewish Child to Christian Martyr*, trans. Aaron Michael Butts and Simcha Gross, Gorgias Press, Piscataway 2016, ss. 1-79.
- CASTELLI, Elizabeth A., *Martyrdom and Memory: Early Christian Culture Making*, Columbia University Press, New York 2004.
- CHOKSY, Jamsheed K., "Sacral Kingship in Sâsânian Iran", *Bulletin of the Asia Institute*, 2, 1988, ss. 35-52.
- COHEN, Shaye J. D., "Jewish Observance of the Sabbath in Bardai an's *Book of the Laws of Countries*", *Jews and Syriac Christians: Intersections across the First Millennium*, eds. Aaron Michael Butts and Simcha Gross, Mohr Siebeck, Tübingen 2020, ss. 89-102.
- COMFORT, Anthony, *The Roman Frontier with Persia in North-Eastern Mesopotamia: Fortresses and Roads around Singara*, Archaeopress Publishing, Oxford 2023.
- DEBIE, Muriel, "Writing History as 'Histoires': The Biographical Dimension of East Syriac Historiography", *Writing 'true stories': Historians and Hagiographers in the Late Antique and Medieval Near East*, ed. Arietta Papaconstantinou, Brepols, Turnhout 2010, ss. 43-75.
- DILLEY, Paul, "Introduction to the Martyrs of Mount Ber'ain", *The Martyrs of Mount Ber'ain*, trans. Sebastian P. Brock, Gorgias Press, Piscataway 2014, ss. ix-xxix.
- Eserleriyle Mor Afrem*, Haz. İshak Tanoğlu ve Sara Tanoğlu, Anadolu Ofset, İstanbul 2006.
- EVAGRIUS SCHOLASTICUS, *Ecclesiastical History*, trans. Michael Whitney, Liverpool University Press, Liverpool 2000.
- FIEY, J. M., "Ma'in, général de Sapor II, confesseur et évêque", *Le Muséon*, 84, 1971, ss. 437-453.
- HARRAK, Amir, "Tales about Sennacherib: The Contribution of the Syriac Sources", *The World of the Aramaeans III: Studies in Language and Literature in Honour of Paul-Eugene Dions*, eds. P. M. Michele Daviau, John W. Wevers and Michael Weigl, Sheffield Academic Press, Sheffield 2001, ss. 168-189.
- HERMAN, Geoffrey, "Exilarch and Catholicos: A Paradigm for the Commonalities of the Jewish and Christian Experience under the Sâsânians", *Jews and Syriac Christians: Intersections across the First Millennium*, eds. Aaron Michael Butts and Simcha Gross, Mohr Siebeck, Tübingen 2020, ss. 145-153.
- HOLM, Tawny L., "Memories of Sennacherib in Aramaic Tradition", *Sennacherib at the Gates of Jerusalem: Story, History and Historiography*, eds. Isaac Kalimi and Seth Richardson, Brill, Leiden 2014, ss. 295-323.

- HONARCHIANSKY, Ani, *Connected Histories in Late Antiquity: Study of a Peace between the Roman and Sasanian Empires and Its Diverging Impacts on Christianity in Greater Armenia and Iran*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), University of California, Los Angeles 2018.
- İBNU'L-BALKHÎ, *Farsnâme*, eds. G. Le. Strange ve R. A. Nicholson, Cambridge University Press, Cambridge 1921.
- İSFAHÂNÎ, Hamza b. Hasen, *Târîh-i Peygamberân ve Şâhân*, terc. Ca'fer Şîâr, İntişârât-ı Bünyâd-ı Ferheng-i İran, Tahran 1336/1957.
- JOHN OF EPHESUS, *Ecclesiastical History*, trans. Robert Payne Smith, Gorgias Press, Piscataway 2010.
- JULLIEN, Florence, "Introduction", *The Martyrdom of Mar Grigor Piran-Guşnasp and the Martyrdom of Mar Yazd-panah*, trans. Florence Jullien, Gorgias Press, Piscataway 2023, ss. 1-25.
- KAHRAMANI, Cemşid, "Nakş-ı Siyasî-Mezhebî-yi Mesihîyân-ı Nesturî der Zaman-ı Hüsrev-i Perviz; Mütâlaâ-yi Mevridi: Nakş-ı Patriyârh Sabrişo", *Edyân ve İrfân*, 53/2, 1399/2020, ss. 381-400.
- Kârnâme-i Erdeşir-i Bâbekân ve Zend-i Vehumen Yesn*, terc. Sâdik Hidâyet, İntişârât-ı Emir-i Kebir, Tahran 1342.
- LEVENSON, David B., "The Ancient and Medieval Sources for the Emperor Julian's Attempt to Rebuild the Jerusalem Temple", *Journal for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic, and Roman Period*, 35/3/4, 2004, ss. 409-460.
- MAKSYMUK, Katarzyna, "The Pahlav-Mehran Family Faithful Allies of Xusrô I Anôşirvan", *Metamorfozy Istorii*, 6, 2015, ss. 163-179.
- MALEKÎ, Mohammad, "Mesihîyân-ı Nesturî ve Tesir-i Anhâ ber-Vekâyî-i Dovre-yi Hüsrev-i Dovvom", *Fasıl-nâme-yi İlmî Tahassüsü Mülâlaât-ı İran-ı Kohen*, 1/1, 1400/2021, ss. 167-187.
- MCCOLLUM, Adam Carter, "Introduction", *The Story of Mar Pinhas*, Trans. Adam Carter McCollum, Gorgias Press, Piscataway 2013, ss. xi-xxiii.
- MINOV, Sergey, "Dynamics of Christian Acculturation in the Sâsânîan Empire: Some Iranian Motifs in the *Cave of Treasures*", *Jews, Christians, and Zoroastrians: Religious Dynamics in a Sâsânîan Context*, ed. Geoffrey Herman, Gorgias Press, Piscataway 2014, ss. 149-201.
- MIHRİBÂN, Meryem Nejâd Ekberî, *Şâhînsâhî-yi Sâsânîyân: Siyaset, Ferheng, Temeddün-i İran-ı Asr-ı Sâsânî*, Neşr-i Kitâb-ı Parse, Tahran 1387/2008.
- Mücmelü't-Tevarih Ve'l-Kisas*, neşr. Muhammed Ramazani, Çaphane-i Haver, Tahran 1318/1939.
- NEFÎSÎ, Saïd, *Mesihîyyet der İran ta Sâdr-ı Islâm*, İntişârât-ı Esââtîr, Tahran 1392/2013.
- NÖLDEKE, Teodor, *İrânîyân ve Arabhâ der Zamân-ı Sâsânîyân*, terc. Abbâs Zeryâb, Encümen-i Âsâr-ı Millî, Tahran 1358/1979.
- PAYNE, Richard E., "Persecuting Heresy in Early Islamic Iraq: The Catholicos Ishoyahb III and the Elites of Nisibis", *The Power of Religion in Late Antiquity: Selected Papers from the Seventh Biennial Shifting Frontiers in Late Antiquity Conference*, eds. Andrew Cain and Noel Lenski, Routledge, London 2016, ss. 397-409.
- PAYNE, Richard, "Avoiding Ethnicity: Uses of the Ancient Past in Late Sâsânîan Northern Mesopotamia", *Visions of Community in the post-Roman World: The West, Byzantium and the Islamic World, 300-1100*, eds. Walter Pohl, Clemens Gantner and Richard Payne, Routledge, London 2012, ss. 205-221.
- PEETERS, Paul, "La passion arabe de S. 'Abd al-Masîh", *Analecta Bollandiana*, 44, 1926, ss. 270-341.
- Persian Martyr Acts under King Yazdgird I*, trans. Geoffrey Herman, Gorgias Press, Piscataway 2016.
- PÎRNÎYÂ, Hasan, *Târîh-i İran ez-Madhâ ta-İnkîrâz-i Sâsânîyân*, İntişârât-ı Debir, Tahran 1392/2013.
- PROCOPIUS, *History of the Wars I-II*, trans. H. B. Dewing, The Macmillan Co., New York 1914.
- RUSSELL, Tracy L., *The Betrothed of Christ: A Study of the Nuptial Metaphor in Late Ancient Syriac Virgin Martyr Narratives*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Saint Louis University, Missouri 2023.
- SAINT-LAURENT, Jeanne-Nicole Mellon and Kyle Smith, "Introduction", *The History of Mar Behnam and Sarah*, eds. and trans. Jeanne-Nicole Mellon Saint-Laurent and Kyle Smith, Gorgias Press, Piscataway 2018, s. 1-41.
- SEBEOS, *The Armenian History*, trans. R. W. Thomson, Liverpool University Press, Liverpool 1999.
- SMITH, Kyle Richard, *The Persian Persecution: Martyrdom, Politics, and Religious Identity in Late Ancient Syriac Christianity*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Duke University, Durham 2011.
- SMITH, Kyle, "Introduction", *The Martyrdom and History of Blessed Simeon bar Sabba'e*, trans. Kyle Smith, Gorgias Press, Piscataway 2014, ss. xvii-liii.
- SMITH, Kyle, *Constantine and the Captive Christians of Persia: Martyrdom and Religious Identity in Late Antiquity*, University of California Press, Berkeley 2016.
- SOZOMENUS, *Ecclesiastical History*, trans. Chester D. Hartranft, Nicene and Post-Nicene Fathers, Vol. II, eds. Henry Wace and Philip Schaff, The Christian Literature Company, New York 1890, ss. 239-427.
- Synodicon Orientale*, ed. ve trans. J. B. Chabot, Imprimerie Nationale, Paris 1902.
- ŞER, Adday (Addai Scher), *Kitâb-ı Siret-i Eşher-i Şühedâ el-Maşrik el-Kadisîn*, C. I, Daru Aras l'in-Neşr, Erbil 2009.

- TABERİ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, C. II, tahk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm, Dârü'l-Me'ârif bi Mısır, Kahire 1119/1707.
- TALÂYÎ, Perviz Hüseyin, "Coğrafyâ-yi Tarih-i Şehr Âmed ve Câygâh-ı ân der Münasebât-ı İran ve Rûm der Rûzgâr-ı Sâsâniyân", *Mecelle-yi Pejûheşhâ-yi Tarih-i İnan ve İslam*, 21, 1396/2017, ss. 89-116.
- The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History, AD 284-813*, trans. Cyril Mango and Roger Scott, Clarendon Press, Oxford 1997.
- The History of the Holy Mar Ma'in With A Guide to the Persian Martyr Acts*, trans. Sebastian P. Brock, Gorgias Press, Piscataway 2008.
- The History of the 'Slave of Christ', From Jewish Child to Christian Martyr*, trans. Aaron Michael Butts and Simcha Gross, Gorgias Press, Piscataway 2016.
- The Martyrdom and History of Blessed Simeon Bar Sabba'e*, trans. Kyle Smith, Gorgias Press, Piscataway 2014.
- The Martyrdom of Mar Grigor Piran-Guşnasp and the Martyrdom of Mar Yazd-Panah*, trans. Florence Jullien, Gorgias Press, Piscataway 2023.
- The Martyrs of Mount Ber'ain*, trans. Sebastian P. Brock, Gorgias Press, Piscataway 2014.
- THEOPHYLACT SIMOCATTA, *The History of Theophylact Simocatta*, trans. Michael Mary Whitby, Oxford University Press, Oxford 1986.
- THOMAS OF MARGA, *The Book of Governors*, trans. E. A. Wallis Budge, Vol. II, Kegan Paul, Trench, Trübner & Co., London 1893.
- TURAL, Murat, "I. Yazdegerd, Aziz Marutha ve Sâsânî Kralının Değişen İmgeleri", *Bellekten*, 88/313, 2024, ss. 697-730.
- TURAL, Murat, "Martyropolis as an Example of Localization of Memories in Late Antique Christianity", *Adalya*, 28, 2025, ss. 109-130.
- TURAL, Murat, (Giriş-Derleme ve Tercüme), *Sütun Tepesinde Bir Ömür*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2018.
- VÖÖBUS, A., "Acts of the Persian Martyrs", *Encyclopædia Iranica*, 1:4, 2011, ss. 430-431.
- VÖÖBUS, Arthur, "The Institution of the Benai Qeïama and Benat Qeïama in the Ancient Syrian Church", *Church History*, 30/1, 1961, ss. 19-27.
- WALKER, Joel Thomas, *Your Heroic Deeds Give Us Pleasure!*, *Culture and Society in the Christian Martyr Legends of Late Antique Iraq*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Princeton University, Princeton 1998.
- WALKER, Joel Thomas, *The Legend of Mar Qardagh: Narrative and Christian Heroism in Late Antique Iraq*, University of California Press, Berkeley 2006.
- WILLIAMS, A. V., "Zoroastrians and Christians in Sâsânîan Iran", *Bulletin of the John Rylands Library Manchester*, 78:3, 1996, ss. 37-53.
- WOOD, Philip, *The Chronicle of Seert: Christian Historical Imagination in Late Antique Iraq*, Oxford University Press, Oxford 2013.
- WRIGHT, W., *Catalogue of the Syriac Manuscripts in the British Museum acquired since the year 1838*, Vol. III, Gilbert and Rivington, London 1872.